

ทวิภาวะ

Dualism

ประจักษ์ สายแสง*

เจือง ถิ หั่ง**

Prachacksha Saisang

Truong Thi Hang

บทคัดย่อ

วิจัยนิพนธ์ฉบับนี้มุ่งประสงค์ให้ประจักษ์สังกัปปะของ “ทวิภาวะ” — หลักแห่งคู่ตรงกันข้ามที่ประดุจสากลโลกตั้งแต่บรรพกาลจวบเท่าปัจจุบันกาล ทวิภาวะอันมีลักษณะความขัดแย้งที่ผสมผสานไม่เพียงเป็นสัญชาตญาณของสัตว์ชั้นต่ำเท่านั้น แต่ทว่ายังเป็นทีประจักษ์ทั้งในสมบูรณเทพและอัมเทพเฉกเช่นเดียวกัน องค์พระมหาหิเวเจ้า และแม้กระทั่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยจำเพาะอย่างยิ่งในมุขปาฐาประเพณีของทิเบตต่างได้สำแดงสภาวะที่ทรงมหิทฺธิฤทธิ์ และสภาวะแห่งความเมตตากุณาเป็นที่แจ้ง บันดาลให้โลกกระจ่างชัดถึงวาระที่ทรงพิชิต และทรงทำลาย หรือวาระที่พระองค์ทรงประทับประคอง และทรงเกื้อหนุน การศึกษาครั้งนี้ยังผูกสัมพันธ์ไปถึงเทวลักษณ์แห่งพระกามะ - เทพเจ้าแห่งความรัก ทั้งในแง่ของรูปเทวะและอรูปเทวะ ขณะที่พลาณภาพของพระองค์ก็ทรงปรากฏเป็นมหันตะ ทั้งในวาระแห่งการประสิทธิ์คุณ และในวาระแห่งการประทานโทษ

ผู้นิพนธ์ยังได้วินิจฉัยบุคลิกลักษณะที่เป็นคู่ตรงกันข้าม ตลอดจนปริวรรตแห่งเรือนร่างกายของบุรุษเพศ และสตรีเพศที่พรรณนาไว้ในหนังสือ “ชิมโพเซียม” ของเพลโต และจากภารตปกรณ์หลายฉบับอย่างพร้อมเพรียงกัน

ครั้นเพ่งพินิจพิจารณาไปแล้วไซ้ วัตถุประสงค์ของคู่ตรงกันข้าม และลักษณะความขัดแย้งที่ผสมผสาน น่าจะเป็นพระประสงค์ของพระผู้สร้าง ตลอดทั้งท่านครูผู้ทรงอำนาจ

*อาจารย์ประจำภาควิชาคตินิยมวิทยา ปรัชญา และศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์

**อาจารย์ประจำหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

สูงสุด ในอันที่จะพร่ำสอนให้เราแลเห็นความสำคัญของสัจการ และวิจักขณาการแห่ง
ทวิภาวะ

ถ้าแม้ว่าศานตีสุขเป็นปลายวิถีแห่งชีวิตนี้ฉันทิ ความประสานสัมพันธ์ และการ
รังสรรค์ความประสานสัมพันธ์ก็เป็นอันสมควรแสวงหาสำหรับมนุษย์เยี่ยงเรา ๆ ฉันทินั้น
แลท้ายที่สุด ถ้าหากเราปรารถนาการปลดเปลื้องจากความผูกพันทางโลก — แลด้วยประการ
ฉะนี้จึงประทับอยู่เหนือโลกียวิสัยทั้งปวง — เราจักทะยานอยากความรักแห่งพระเป็นเจ้า
อันเลยพ้นวิถีที่พระหัตถาของพระกามเทพจะเอื้อมไปถึง ซึ่งก็คือ การบรรลุสภาวะแห่ง
“การวางอุเบกขาอันศักดิ์สิทธิ์” หั้นแล

คำสำคัญ ทวิภาวะ

Abstract

The article aims to elucidate the concept of “Dualism”, the two opposite principles that have been nurtured from the primeval time. The paradoxical nature of dualism is present not only in the instinct of lowly creatures, but also in the fully divine and the semi—divine. Both Lord Siva and even the Lord Buddha especially in the Tibetan tradition exhibit both the fierceful and the benign outlooks, in order to manifest to the world, as to when to subdue and destroy, or when to subserve and encourage. This study also deals with the personality of Kama, the God of Love. Either with form or without, his power is overwhelming. And it can be used both for negative and positive purposes.

The writers also explore the opposing personality traits and transformations of male and female bodies, which are depicted in Plato's Symposium and in Indian myths.

All in all, the identity of opposites and their paradox probably are meant by the Supreme Creator and Teacher to teach us the significance of the understanding and appreciation of dualism.

If peace be the goal of life, harmony and harmonization must be sought after. And ultimately if we aim at liberation from the bondage of the world, and thus transcending it, we would need a divine love that is beyond the reach of Kama, achieving the state of “holy indifference”.

Keyword: Dualism

ความนำ

ราชบัณฑิตยสถาน (2556: 547) ให้ความหมายของคำว่า “ทวิ” ใน *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (พิมพ์ครั้งที่ 2)* ว่า “ทวิ [ทะวิ] (แบบ) ว. สอง เช่น ทวิราช. (ป., ส.)” ขณะที่หนังสือ *ปรัชญาอมตะ* ปรากฏข้อความทำนองว่า ลักษณะอันเป็นทวิภาวะของนักบุญทั่วไปที่มีพรสวรรค์ทางปัญญากับทั้งมีความเรียบง่ายอย่างลึกซึ้ง มิได้หมายความว่าท่านเป็นคนสองใจ หรือเป็นประเภทครึ่ง ๆ กลาง ๆ คุณลักษณะทั้งสองอย่างที่กล่าวมาเป็นการผสมผสานกันกลมกลืน และมีความเป็นเอกภาพ ทั้งนี้เพราะส่องสะท้อนมาจากบุคคลคนเดียวกัน

... นักบุญไม่ใช่คนสองใจทั้งไม่ใช่ครึ่ง ๆ กลาง ๆ ท่านเป็นหนึ่ง
และถึงจะยิ่งใหญ่ในพรสวรรค์ทางปัญญา ก็มีความเรียบง่ายอย่างลึกซึ้ง
(แอลดีส ฮักสลีย์, 2556: 97)

ภาพลักษณ์ที่ประกอบด้วย 2 คุณลักษณะตรงข้ามกันเกิดขึ้นในศาสนาและลัทธิ นิกายต่าง ๆ ทั่วโลก สื่อนัยยะความขัดแย้งระหว่างธรรมกับอธรรม เช่นว่า ใน *อุปนิษัท* คัมภีร์เพื่อความสงบศานติ ปัญญาญาณของพระมุนีอินดู บรมอาตมันทรงสำแดงพระองค์ ในแบบทวิภาวะ คือ ทรงเป็นทั้งแสงพระอาทิตย์และเงาอันมืดมน

... ทั้งตัวตนของปัจเจกบุคคลและบรมอาตมันเข้าไปสู่ถ้ำ
ของหัวใจ สถานที่สถิตของพระเจ้าสูงสุด แต่ผู้รู้จักพรหมันและผู้ครองเรือน
ซึ่งปฏิบัติบูชาไฟ แลเห็นพระองค์แตกต่างกัน คนหนึ่งเห็นแสงพระสุริยัน
ในขณะที่อีกคนหนึ่งเห็นแต่เงาดำ

(สวามี ประภาวณันทะ และ เฟรเดอริค แมนเชสเตอร์, 2553: 12)

ลักษณะที่เป็นทวิภาวะยังประจักษ์จากภาพลักษณ์ของพระแม่กาลี พระพรหม และพระศิวะในศาสนาฮินดู พระผู้เป็นเจ้าของศาสนาคริสต์ เทพทูตแห่งความตายตามคำบอกเล่าของชาวมุสลิม และพระพุทธรูปเจ้าในพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยขอขมายความ พร้อมทั้งยกข้อความตัวอย่างตามลำดับ ดังนี้

ปรมทั้งสา โยคานันทะ กล่าวไว้ใน *อัตชีวประวัติของโยคี* ว่า รูปเคารพของพระแม่กาลีมีลักษณะเป็นทวิภาวะ คือ มักจะเป็นสตรีมีสี่กร กรทั้งสี่เป็นสัญลักษณ์แทนลักษณะพื้นฐานสี่ประการ สองกรสร้าง และ สองกรทำลาย

... พระแม่กาลีเป็นสัญลักษณ์แทนกฎแห่งธรรมชาติอันอยู่เหนือกาลเวลา มักสร้างรูปเคารพเป็นสตรีมีสี่กร ประทับยืนโดยพระบาทเหยียบอยู่บนร่างของพระศิวะผู้ทรงไว้ซึ่งความไม่สิ้นสุดที่ทอดองค์ลงรองรับ เพราะความเป็นไปแห่งธรรมชาติหรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ล้วนบังเกิดขึ้นจากพระเป็นเจ้าของซึ่งแฝงเร้นอยู่ภายในทั้งสิ้น กรทั้งสี่เป็นสัญลักษณ์แทนลักษณะพื้นฐานสี่ประการ คือ สองกรสร้าง สองกรทำลาย เป็นภาวะคู่ที่จะขาดเสียมิได้ในสรรพสิ่งหรือการสร้าง

(ปรมทั้งสา โยคานันทะ, 2554: 52)

ขณะที่ บารนี บุญทรง กล่าวถึงรูปเคารพพระแม่กาลีผู้เป็นพระแม่แห่งจักรวาลที่สร้างขึ้นในเมืองทักษิณศวร ประเทศอินเดีย ว่า รูปเคารพแสดงถึงพระแม่ผู้เป็นทิพย์ในสองพระภาคพร้อม ๆ กัน คือ พระภาคแห่งความน่าสะพรึงกลัว และพระภาคแห่งความเมตตากรุณา จากที่ทรงผสมผสานทั้งความน่าพรั่นพรั้งของการทำลายล้าง และการปลอบประโลมเข้ามาอยู่ด้วยกัน พระแม่กาลีจึงมีภาพลักษณ์ที่เป็นทวิภาวะระหว่างคู่ตรงกันข้าม

... ผู้มีมานุษยวิทยาของศาสนาฮินดูในศตวรรษที่แล้ว ท่านรามกฤษณะ (1836 - 1886) เป็นนักบวชแห่งวิหารที่เพ็งสร้างเพื่อถวายแด่พระแม่แห่งจักรวาล ที่เมืองทักษิณศวร (Dakshineswar) ขานเมืองกัลกัตตา รูปปั้นในวิหารแห่งนี้แสดงถึงพระแม่ผู้เป็นทิพย์ในสองพระภาคพร้อมกัน พระภาคแห่งความน่าสะพรึงกลัว และพระภาคแห่งความเมตตากรุณา พระกรทั้งสี่แสดงถึงสัญลักษณ์ของพลังทางจักรวาล

ของพระนาง พระกรบนซ้ายกวัดแกว่งดาบเปื้อนเลือด พระกรล่างกำ
เส้นผมของศิระษะมนุษย์ที่ถูกบั่น พระกรบนขวายกไว้ท่า “ไม่ต้องกลัว”
และกรล่างยื่นออกมาในท่าประทานพร สำหรับสร้อยพระคอ พระแม่
ทรงมาลัยที่ทำจากศิระษะมนุษย์ ฉลองพระองค์ที่อ่อนล้าคือแขนของมนุษย์
ที่ร้อยต่อกันไว้เป็นสาย พระชีวหาแลบออกมาเพื่อลิ้มรสโลหิต พระแม่ คือ
พลังแห่งจักรวาล คือ องค์กรแห่งจักรวาล คือ การผสมกลมกลืนของคู่
ตรงข้ามทั้งปวง ทรงผลสานความน่าพรันพริ้งของการทำลายล้างอย่าง
สมบูรณ์เข้ากับการปลอมประโลมที่มีใช้สำหรับผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะ

(บาร์นี บุญทรง, 2552: 122)

มีเรื่องเล่าว่า ปายวันหนึ่ง ขณะที่ รามกฤษณะ พระมุนีผู้ยิ่งใหญ่ในศาสนาฮินดู
กำลังเข้าฌานอยู่ในป่าเล็ก ๆ แห่งหนึ่ง ก็ประจักษ์ภาพสตรีโฉมงามนางหนึ่งขึ้นมาจาก
แม่น้ำคงคา และให้กำเนิดบุตร ภาพที่ปรากฏต่อพระมุนีฮินดูสื่อสะท้อนถึงลักษณะอันเป็น
ทวิภาวะในตัวสตรีโฉมงาม เธอมีทั้งความอ่อนโยนนิ่มนวลเวลาให้นมทารก และมีความน่า
พรันพริ้ง จากเหตุการณ์ที่เธอจับทารกใส่เข้าไปในปาก แล้วบดขยี้ และกัดเคี้ยวทารกอย่าง
น่าเกลียด เราสามารถตีความภาพที่ปรากฏในความหมายเดียวกันกับภาพลักษณะอันเป็น
ทวิภาวะของพระแม่กาติตั้งที่นำเสนอข้างต้น เป็นการผสมผสานกันระหว่างคู่ตรงข้าม
ซึ่งในกรณีนี้ คือ ระหว่างการสรรค์สร้าง กับ การทำลายล้าง

... ในปายที่เงียบสงบวันหนึ่ง ท่านรามกฤษณะเห็นหญิงงาม
นางหนึ่งขึ้นมาจากแม่น้ำคงคา และเข้ามาในป่าเล็ก ๆ ที่ท่านกำลัง
เข้าฌานอยู่ ท่านรามกฤษณะตระหนักรู้ว่า นางกำลังจะคลอด เพียง
ชั่วครู่ ทารกก็ถือกำเนิด และนางให้นมทารกนั้นด้วยความอ่อนโยน
แต่ประเดี๋ยวเดียว นางก็สวมบทบาทที่น่าพรันพริ้ง นางจับทารกใส่เข้าไป
ในปาก ซึ่งขณะนั้นกลายเป็นกรามที่น่าเกลียดน่ากลัว แล้วก็บดขยี้
ทารก กัดเคี้ยวทารกนั้น เมื่อกินทารกลงไปแล้ว นางก็กลับคืนสู่
แม่น้ำคงคาอีกครั้ง แล้วก็หายตัวไป

(บาร์นี บุญทรง, 2552: 122)

เหตุที่พระแม่กาลีทรงลักษณะเป็นทวิภาวะ ภาพลักษณ์ของพระองค์ในสายตาของปวงชนทั่ว ๆ ไปจึงอาจไม่สอดคล้องกันเสมอ สำหรับผู้ที่หวาดหวั่นต่อความมรณะ พวกเขาจะเห็นว่าพระแม่น่าสะพรึงกลัว แต่ผู้ที่บูชาพระองค์ และมุ่งมาดปรารถนาบรรลุดังความหลุดพ้น การกลับสู่พระแม่ หรือภพภูมิที่มาของมนุษยชาติ ก็นับเป็นมรรควิถีที่ช่วยปลดปล่อยปวงชนจากการยึดติดกับร่างสังขาร และอัตตา

... ในทัศนะของปัจเจกบุคคลที่หวาดกลัวความตาย พระแม่กาลีจะเป็นด้านที่น่ากลัว แต่ตราบไต่ที่เรายังบูชาพระองค์ พระแม่ก็จะทรงปลดปล่อยเราจากการยึดติดกับร่างกายของเรา และทรงปลดปล่อยเราจากความหวาดกลัวมรณะ — พระแม่จะทรงมอบความรู้ลึกซึ้งของการได้กลับคืนสู่แหล่งที่มาของเราเสียมากกว่า — กล่าวได้ว่า พระแม่ทำให้เราเป็นอิสระจากขอบเขตแห่งการยึดถือตัวตนเล็ก ๆ นี้อย่างจำเราอยู่ (บารณี บุญทรง, 2552: 130)

ส่วนภาพลักษณ์ที่เป็นทวิภาวะของพระพรหมปรากฏในวรรณกรรมเรื่อง *กามนิต - วาลิสู้* พระพรหมทรงสร้างโลกให้มีขึ้น และก็ทรงทำลายโลกให้สูญหายไป พระองค์มิใช่ผู้สร้างเพียงอย่างเดียว ยังเป็นผู้กลืนกินสรรพสัตว์ที่อยู่ในปฐพีโลก เหตุที่โลกเริ่มต้นมาจากพระพรหม โลกจึงต้องล่องสลายไปด้วยน้ำพระหัตถ์ของพระองค์เช่นกัน

... และโดยเหตุที่โลกมีความเริ่มต้นมาจากพระพรหม เพราะฉะนั้นโลกก็ต้องล่องไป พระพรหมสร้างโลกให้มีขึ้น แล้วก็ทำลายให้สูญหายไป แล้วสร้างใหม่แล้วทำลายไป หมุนเวียนกันอย่างไม่รู้มีที่สิ้นสุด เพราะฉะนั้นพระพรหมจึงไม่ใช่จะเป็นผู้สร้างอย่างเดียว ยังเป็นผู้กินสรรพสัตว์ อันมีพรหมณ์และกษัตริย์อยู่ในวรรณะชั้นสูงนั้นด้วย สมกับข้อความในคัมภีร์ตอนหนึ่งมีว่า “เรากินทั้งหมด แต่เราหาได้ถูกกินไม่” (เสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป, 2552: 96)

โจเซฟ แคมป์เบลล์ (Joseph Campbell) อธิบายใน *พลาณภาพแห่งเทพกรรม* ว่า นาฏลีลาของพระศิวะ คือ จักรวาล ในพระเกศาของพระองค์มีทั้งกะโหลกศีรษะ

และพระจันทร์เสี้ยว เป็นสัญลักษณ์ของความตาย และการเกิดใหม่ในขณะเดียวกัน และเป็นทวิภาคในทวยเทพพระองค์เดียวกัน ระหว่างที่พระศิวะทรงก่อเหตุสมภพ พระหัตถ์ข้างหนึ่งทรงถือกลองใบเล็ก ๆ ส่งเสียงตึก ๆ ออกมา ส่วนอีกข้างหนึ่งถือเปลาอัคนี ภาพลักษณ์ที่กล่าวมามีลักษณะเป็นทวิภาวะ สื่อนัยยะถึงการให้กำเนิดโลกขึ้นมาพร้อม ๆ กับม่านมายาที่ขวางกั้นมิให้มนุษย์สู่ความเป็นนิรันดร์ ตลอดจนการทำลายล้างโลกแห่งกาละ ซึ่งก็คือ การแผดเผา ม่านมายาให้มอดไหม้หายไป เพื่อเปิดโอกาสให้มนุษย์ข้ามเข้ามาสู่เขตแดนแห่งความอมตะ (โจเซฟ แคมพ์เบลล์ และ บิลล์ มอยเยอร์ส, 2551: 479)

แคมพ์เบลล์ ให้ความเห็นว่า พระศิวะเป็นทวยเทพที่เก่าแก่มาก บางทีอาจเป็นเทพที่ได้รับความเคารพบูชาที่เก่าแก่ที่สุดในโลกปัจจุบัน เพราะปรากฏภาพต่าง ๆ ตั้งแต่ 2,000 หรือ 2,500 ปีก่อนคริสตกาล ในการสำแดงบางครั้ง พระศิวะทรงเป็นเทพเจ้าที่น่าหวาดกลัวอย่างแท้จริง แต่พระองค์ก็ทรงเป็นผู้สร้างชีวิต เป็นผู้ให้พลังงาน และความสว่าง ด้วยเฉกเช่นเดียวกัน

... ในการสำแดงบางครั้งของพระองค์นั้น พระองค์ทรงเป็นเทพเจ้าที่น่าหวาดกลัวอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของด้านที่โหดร้ายของธรรมชาติของชีวิต พระองค์ทรงเป็นโยคีต้นแบบ ทรงจัดสภาพลงตาแห่งชีวิต แต่พระองค์ก็ทรงเป็นผู้สร้างชีวิต ผู้ให้พลังงาน และทรงเป็นผู้ให้ความสว่างด้วยเช่นกัน

(โจเซฟ แคมพ์เบลล์ และ บิลล์ มอยเยอร์ส, 2551: 480)

ทวยเทพทุกพระองค์ไม่ว่าจะอยู่ในลัทธิหรือศาสนาใด ๆ ต่างมีความเป็น “ยักษ์มาร” ผสมผสานอยู่ในพระวรกายเสมอ แคมพ์เบลล์ ยกตัวอย่างกรณีพระวิษณุ จุดจบของโลก พระองค์ทรงปรากฏในพระรูปที่เป็นยักษ์มารตนหนึ่ง และทรงทำลายจักรวาล ในช่วงแรก ๆ ทรงทำลายด้วยอัคนี ต่อมาทรงทำลายด้วยน้ำปริมาณมหาศาลที่ไหลเชี่ยวกราก ทำให้อัคนี และสรรพสิ่งจมหายไป แคมพ์เบลล์ วิเคราะห์สัญลักษณ์นี้ว่าเป็นอีกบทบาทหนึ่งของพระผู้เป็นเจ้า คือ บทบาทของผู้ทำลาย พร้อมกันนั้น ได้ยกตัวอย่างพระผู้เป็นเจ้าในศาสนาคริสต์ และเทวทูตแห่งความตายตามคำกล่าวของชาวมุสลิม ดังนี้

... พระผู้เป็นเจ้าได้รับการยกย่องว่าเป็นความดีงาม ไม่ ไม่เลย!
พระผู้เป็นเจ้านั้นนำพรอันประเสริฐ เทพเจ้าพระองค์ใดก็ตามที่สามารถก่อให้เกิด
เกิดนรกได้ ย่อมไม่ใช่ผู้รับตำแหน่งในกองทัพสำหรับช่วยให้รอด จุดจบ
ของโลก ลองคิดถึงมันสิ! แต่มีคำกล่าวของชาวมุสลิมเกี่ยวกับเทวดา
แห่งความตายว่า “เมื่อเทวดาแห่งความตายใกล้เข้ามา พระองค์
นำสะพริงกล้ว ครั้นพระองค์มาถึงตัวคุณ นั่นเป็นความสุขล้นพ้น”

(โจเซฟ แคมพ์เบลล์ และ บิลล์ มอยเยอร์ส, 2551: 477)

สำหรับพระพุทธศาสนาสายทิเบต แคมพ์เบลล์ และมอยเยอร์ส วิเคราะห์ว่า
พระพุทธเจ้าในปางสมาธิจะปรากฏใน 2 ลักษณะ ลักษณะหนึ่งสงบนิ่ง อีกลักษณะหนึ่ง
เต็มไปด้วยความโกรธเกรี้ยว ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับพุทธศาสนิกชนเป็นตัวแปรสำคัญ ถ้าพวกเขา
ยังยึดติดอยู่กับอดีต และวัตถุทางโลกียะ ก็จำเป็นต้องสัมผัสพระพุทธเจ้าในลักษณะ
โกรธเกรี้ยวนำหาวาดกลัว แต่หากมนุษย์ยินยอมปล่อยวาง และสละละตัวตนนั้นไปเสีย
พวกเขาจะได้สัมผัสพระพุทธองค์ในปางสมาธิ ซึ่งถึงแม้จะเป็นพระองค์เดียวกัน ทว่า
ทรงปรากฏในฐานะผู้ประทานความสุขล้นพ้นให้

... ในระบบของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบ
ของทิเบตนั้น พระพุทธเจ้าในปางสมาธิจะปรากฏในสองลักษณะ
ลักษณะหนึ่งสงบนิ่ง และอีกลักษณะหนึ่งเต็มไปด้วยความโกรธเกรี้ยว
ถ้าคุณยึดติดอย่างรุนแรงกับอดีตของคุณและกับโลกโลกียะเล็ก ๆ ที่มีทั้ง
ความทุกข์และความสุข โดยยึดมั่นไว้อย่างสุดชีวิต ลักษณะอันโกรธเกรี้ยว
ของเทพเจ้าก็จะปรากฏ จะดูน่าหวาดกลัว แต่ช่วงเวลาที่ยึดติดของคุณ
ยอมจำนนและยอมปล่อยวาง คุณจะสัมผัสพระพุทธเจ้าในปางสมาธิ
องค์เดียวกันนั้นในฐานะเป็นผู้มอบความสุขล้นพ้นให้

(โจเซฟ แคมพ์เบลล์ และ บิลล์ มอยเยอร์ส, 2551: 477)

กล่าวโดยสรุป ทวิภาวะปรากฏในภาพลักษณ์ของเหล่าเทพของศาสนา และ
ลัทธิในกายต่าง ๆ ในแบบคู่ตรงกันข้าม การศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับเทพเวทแบบตรงตาม
ตัวอักษรที่ปรากฏ ทำให้สาระของแต่ละเรื่องดูห่างไกลกับชีวิตมนุษย์ ทว่าถ้าพิจารณา

ปกรณัมทั้งหมดในเชิงสัญลักษณ์ อุปลักษณ์ กลับพบว่ามันเป็นเรื่องเกี่ยวกับโลกของเราล้วน ๆ ครูศรียุคเตศวรกล่าวว่า “ทวิภาวะมีปรากฏอยู่ในมนุษย์โลกเสมอ มีแข็งแรงก็ต้องมีเจ็บไข้ มีทุกข์—มีสุข มีได้—มีเสีย” (ปรหมังสา โยคานันตะ, 2554: 548)

ในภารตนิยายเรื่อง *เวณ* เจ้าชายเวณเป็นรัชทายาทในพระเจ้าอังกะกับพระนางสุณีธา ครั้นพระราชบิดาทรงเปื้อนหายในราชสมบัติ ก็เสด็จออกสู่ป่าบำเพ็ญพรต มุ่งความหลุดพ้นทุกข์ในองค์พระคิวงเจ้า เจ้าชายเวณจึงได้ครอบครองราชสมบัติทั้งปวง ทรงมีความอึดเอิบกำเริบใจในอำนาจ พระองค์ทรงประกาศให้ยกเลิกการประกอบยัญพิธีทั้งหมด เพราะทรงถือว่า นอกเสียจากพระองค์แล้วไซ้ ไม่มีใครสามารถติดต่อกับทวยเทพได้นับจากนั้นเป็นต้นมา เวนราชาทรงบำรุงบำเรอแต่ความสุขส่วนพระองค์จนทำให้ประชาราษฎร์ต้องทุกข์ยาก ความเดือดร้อนแผ่กระจายไปทั่วแคว้นแคว้น และลูกหลานไปทั่วแผ่นดินโลก พระภริทาวาขมุณีเห็นเช่นนั้นก็ตัดสินใจไปขอความช่วยเหลือจากพระพรหม หลังจากพระพรหมทรงสดับเรื่องราวทั้งหมด ได้ตรัสไว้ว่า สรรพสิ่งดำเนินไปตามวัฏจักร มีมืดก็ต้องมีสว่าง มีทุกข์ก็ต้องมีสุขเป็นของคู่กัน เมื่อความทุกข์ดำเนินไปถึงที่สุดแล้ว ความสุขย่อมจะข้ามเข้ามาแทนที่

... ภริทาวาขมุณี ทุกสิ่งในสากลโลกย่อมเป็นไป ย่อมดำเนินไปตามวัฏจักรของมัน มีมืดแล้วก็ย่อมมีสว่าง มีทุกข์ก็ย่อมมีสุขเป็นของคู่กัน เมื่อความทุกข์ดำเนินไปถึงที่สุดของมันแล้ว ความสุขก็จะเข้ามาแทนที่จะทุกข์โคกเศร้าย้อมไปใย สิ่งนี้เป็นกฎธรรมดาของสากลจักรวาล กรณีของเวณราชานี้ก็เช่นเดียวกัน จริงอยู่ ถึงเขาจะพูดอวดอ้างความจริงว่าราชานั้นย่อมมีส่วนประกอบของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าแลเทวะทั้งหลายผสมผสานประชุมกันเป็นตัวตนของเขานั้นก็ถูก แต่ภาวะของพระเจ้าและภาวะของทวยเทพจะอยู่ยั้งยืนในผู้ใดก็ย่อมขึ้นอยู่กับรรณมะอันเป็นรากฐานสำคัญแห่งการดำรงอยู่ของแต่ละบุคคล มนุษย์มีมนุษยธรรมประจำอยู่ เทวะก็มีเทวธรรมประจำอยู่ เมื่อใดขาดมนุษยธรรม มนุษย์ก็ไม่เป็นมนุษย์ เมื่อใดขาดเทวธรรม เทวะก็ไม่เป็นเทวะอีกต่อไป จงทราบความจริงนี้

(ศักดิ์ศรี แยมันดดา, 2547: 647)

ปรมหังสา โยคานันทะ กล่าวว่า ทวิภาวะในลักษณะเป็นคู่ตรงกันข้ามเป็นกฎกติกาที่ประคองโลกมาแต่ดึกดำบรรพ์ ทุกๆ การกระทำย่อมนำมาซึ่งปฏิกิริยาโต้กลับในทางตรงกันข้ามด้วยแรงกำลังที่เท่าเทียมกัน

... กฎการเคลื่อนที่ของนิวตัน ก็คือ กฎแห่งมายา “การกระทำทุกอย่างย่อมนำมาซึ่งปฏิกิริยาโต้กลับในทางตรงกันข้ามด้วยแรงกำลังที่เท่าเทียมกัน การปะทะกันของวัตถุสองสิ่งย่อมก่อให้เกิดปฏิกิริยาโต้กลับในทางตรงกันข้ามด้วยแรงที่เท่ากันเสมอ” ด้วยเหตุนี้ การกระทำและการตอบโต้จึงมีแรงกำลังเท่ากัน “เรื่องที่จะมีแรงพลังเพียงด้านเดียวนั้นเป็นไปได้ จะต้องมีเป็นคู่ที่เท่าเทียมกันและอยู่ตรงข้ามกันเสมอ”

(ปรมหังสา โยคานันทะ, 2554: 346)

ทั้งนี้จะขอหยิบยกอีก 2 ตัวอย่างเกี่ยวกับกระแสไฟฟ้า และอะตอม ขณะที่กระแสไฟฟ้าเป็นปรากฏการณ์ในการผลิตและการดึงดูดซึ่งกันและกัน มีอิเล็กตรอนกับโปรตอนเป็นขั้วไฟฟ้าที่ตรงกันข้าม อะตอมก็มีคลื่นแม่เหล็กทั้งขั้วบวกและขั้วลบเช่นเดียวกับโลก โลกที่รับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสจึงตกอยู่ภายใต้ความผันแปรของสองขั้วที่แตกต่างอย่างไม่มีทางหยุดยั้ง

... กระแสไฟฟ้า คือ ปรากฏการณ์ในการผลิตและดึงดูดซึ่งกันและกัน มีอิเล็กตรอนกับโปรตอนเป็นขั้วไฟฟ้าที่ตรงกันข้าม อีกตัวอย่างหนึ่งคืออะตอมหรืออนุภาคที่เล็กที่สุดของสสารก็มีคลื่นแม่เหล็กขั้วบวกและลบเฉกเช่นเดียวกับโลก โลกที่รับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้งหมดจึงตกอยู่ภายใต้ความผันแปรของสองขั้วที่แตกต่างอย่างไม่มีทางหยุดยั้ง ไม่มีกฎทางฟิสิกส์ เคมี หรือวิทยาศาสตร์แขนงใดจะเป็นอิสระจากกฎของขั้วที่แตกต่างหรือตรงกันข้ามไปได้

(ปรมหังสา โยคานันทะ, 2554 : 346 - 347)

ในเมื่อทวิภาวะในลักษณะคู่ตรงกันข้ามเป็นกฎกติกาที่ประคองโลกทั้งมวล โฉนชีวิตน้อย ๆ อย่างเรา ๆ จะหลีกเลี่ยงกฎแห่งขั้วที่แตกต่างข้อนี้ไปได้ ? ปรมหังสา โยคานันทะ

กล่าวว่า トラบเท่าที่มนุษย์ยังเกาะเกี่ยวอยู่กับวัตถุทางโลกียะ พวกเขาจะต้องคล้อยตาม วัฏจักรแห่งการเวียนว่ายตายเกิด และดำเนินอยู่ในโลกแห่งทวิภาวะ

... บุคคลผู้เกาะเกี่ยวอยู่กับมายาแห่งจักรวาลต้องยอมรับกฎ แห่งชั่วที่แตกต่าง กล่าวคือ มีน้ำขึ้นก็ต้องมีน้ำลง มีรุ่งเรืองก็ต้องมีตกต่ำ มีกลางวันก็ต้องมีกลางคืน มีสุข—ทุกข์ ดี—เลว มีเกิดและมีตาย วัฏจักร ดังกล่าวนำมาซึ่งความเบื่อหน่ายในบ่วงทุกข์หลังมนุษย์เวียนเกิดเวียนตาย มานับพัน ๆ ครั้ง เขาจึงเริ่มมองออกไปไกลเกินกว่ากรอบอันบีบคั้น ของมายา

(ปรมหังสา โยคานันตะ, 2554: 347)

ส่วนใน **หิโตปเทศ** มีข้อความน่าสนใจเกี่ยวกับกฎแห่งชั่วตรงกันข้ามที่ปรากฏ ให้เห็นไปถ้วนทั่ว เป็นต้นว่า ในต้นจันทน์ที่ทรงคุณค่ายังมีสรพิษ ใต้น้ำที่ดาตาดด้วยกอบัว อันสวยงามยังมีจระเข้ซ่อนอยู่ มนุษย์จึงไม่ควรคาดหวังว่าจะสามารถหาที่ที่ปราศจาก สิ่งชั๊ดใจได้

... ในต้นจันทน์ ยังมีสรพิษ, ในลุ่มน้ำที่ดาตาดด้วยกอบัว ยังมี จระเข้, ในความสุขสมบัติ ยังมีความอิจฉาคอยรังควานอยู่เสมอ; จะหา ที่สุชอันปราศจากสิ่งชั๊ดใจไม่ได้เลย.

(เสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป, 2551: 94)

ด้วยเหตุนี้ ชาวอินเดียโบราณจึงมีคำเตือนสติผู้เป็นปราชญ์ว่า ในเมื่อขึ้นชื่อว่า เป็นปราชญ์แล้วไซ้ จะคิดนึกกระทำการใดก็สมควรคิดนึกไว้สองแง่มุม คือ ทั้งแง่บวก และแง่ลบ มิควรคิดแต่กาลข้างหน้าฝ่ายเดียว

... ปราชญ์ขณะนึกถึงอุปาย ก็พึงนึกถึงอุปาย (ความวิบัติ) ด้วยเหมือนกัน; นกยางถ้อย คิดแต่กาลข้างหน้าฝ่ายเดียว ก็ถูกฟังพอนกิน ลูกเสี่ย.

(เสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป, 2551: 145)

จะเห็นได้ว่า สรรพสิ่งในปฐพีโลกอยู่ภายใต้กฎของขั้วที่แตกต่างในลักษณะตรงกันข้าม หรือเป็นทวิภาวะระหว่างสองสภาวะที่ตรงกันข้าม ที่น่าสังเกต คือ สองภาคที่ขัดแย้งกันนั้นปรากฏอย่างควบคู่ในแบบผสมผสานเข้าด้วยกัน ข้อมูลเกี่ยวกับทวิภาวะอันมีลักษณะเป็นความขัดแย้งที่ผสมผสานมีเป็นจำนวนมาก ในโอกาสนี้ ผู้วิจัยขอศึกษาเพียง 3 กรณีตัวอย่าง ประกอบด้วย ลักษณะความขัดแย้งของพระกามเทพ สภาวะกึ่งเทพกึ่งสัตว์ และการผสมผสานระหว่างความเป็นบุรุษเพศกับความเป็นสตรีเพศในตัวบุปผขุนสรรพฐานาม ตามลำดับ ดังต่อไปนี้

1. ลักษณะความขัดแย้งของพระกามเทพ

ภารตนิยายเรื่อง *อุมาไทมวตี* (ศกดิ์ศรี แย้มนัตดา, 2547: 189 - 202) ให้ข้อมูลว่า หลังพระสตีสิ้นชีวิตลงด้วยเหตุทรงกระโจนเข้าไปเผาพระองค์เองในกองอัคนี ได้กลับชาติมาเกิดเป็นธิดาของท้าวหิมวัตกับนางเมนา ทรงพระนามใหม่ว่า ปารวตี มีความหมายว่า ธิดาแห่งภูเขา ฝ่ายพระศิวะทรงเสียพระทัยกับการสิ้นชีวิตของพระชายาอย่างมาก ทรงออกจากที่ประทับบนยอดเขาไกรลาส ท่องเที่ยวไปทั่วพิภพเป็นเวลาหลายพันปี ในที่สุดทรงกลับคืนขุนเขาหิมพานต์ ทรงตั้งพระทัยเข้าฌานสมาธิอย่างแน่วแน่ และไม่แยแสต่อผู้ใดแม้กระทั่งกับโลกทั้งสาม การที่พระศิวะทรงละทิ้งโลกอย่างสิ้นเยื่อใย ทำให้เหล่าอสูรร้ายสบโอกาสเบียดเบียนมนุษย์ และเทวดานานับการ เหล่าเทเวศจำต้องพากันไปร้องขอความช่วยเหลือจากพระพรหม พระพรหมตรัสว่า มีแต่พระอูมาผู้เป็นพระชายาของพระศิวะเจ้าในอดีตชาติเท่านั้นที่จักสามารถทำให้พระไตรศิวทวนกลับมามีเยื่อใยต่อโลกทั้งสามอีกวาระหนึ่ง เรื่องนี้จะสำเร็จลุล่วงได้ก็ต้องอาศัยความอนุเคราะห์ของพระกามเทพ

... เรื่องนี้จะสำเร็จได้ก็จะต้องอาศัยความอนุเคราะห์ขององค์พระมันมละเท่านั้น ถ้าพระกามเทพไม่ช่วยเหลือ ก็เห็นทีจะไม่สำเร็จ พวกเจ้าจะต้องไปอ่อนวอนพระองค์ให้ยอมรับภาระครั้งนี้ พระมันมละอาจต้องเผชิญชะตากรรมอันร้ายแรงแต่นั้นเป็นเรื่องของพรหมลิขิต ใครเล่าจะฝ่าฝืนได้

(ศกดิ์ศรี แย้มนัตดา, 2547: 193)

เมื่อพระกามเทพทรงทราบเรื่องโดยตลอด ทรงยินดีรับเป็นผู้ช่วยเหลือสื่อความรักระหว่างพระปารวดีกับพระศิวะด้วยความเต็มพระทัย เนื่องจากเห็นแก่ประโยชน์ของโลกทั้งสามเป็นประการสำคัญ ทั้งหมดพากันไปยังที่ที่พระศิวะกำลังเข้ามานอนสมาธิอยู่ พระอุมาค่อย ๆ อย่างเข้ามายื่นเฉพาพระพักตร์ของพระเป็นเจ้า จากนั้นวสันต์ผู้เป็นเทพแห่งฤดูใบไม้ผลิทรงสำรวมพระทัยร่ายมนต์ทำให้ฤดูเหมันต์จางหายไป และฤดูวสันต์เข้ามาแทนที่

... ท้าวหิมวัตกระซิบให้พระอุมาค่อย ๆ ย่องเข้ามายื่นเฉพาพระพักตร์พระผู้เป็นเจ้า ส่วนตัวเองกับชายาหลบไปนั่งแอบบังเหลี่ยมผา คอยสังเกตุเหตุการณ์อยู่ด้านหนึ่ง มีข้าพระกามเทพและนางรตีผู้เป็นชายาก็ค่อย ๆ อย่างเข้ามาอย่างเสียบกริบ วสันต์ผู้เป็นเทพแห่งฤดูใบไม้ผลิ ซึ่งตามหลังมาก็เข้าไปนั่งบนแผ่นผาด้านหนึ่ง สำรวมใจร่ายมนต์ทำให้ฤดูเหมันต์ค่อย ๆ จางหายไปและฤดูวสันต์เข้ามาแทนที่

(ศักดิ์ศรี แยมันดดา, 2547: 196)

พระศิวะเจ้าแม่กำลังอยู่ในฌานลึกซึ้ง ก็ทรงสัมผัสได้ถึงความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติที่โอบล้อมอยู่รอบพระวรกาย ทรงออกจากฌานสมาธิกลับเข้าสู่สภาวะปรกติ ทรงกระพริบพระเนตรเล็กน้อย พร้อมกับรำพึงในพระทัยว่า วสันตฤดูมาเยือนแล้วหรือ

... ทันใดธรรมชาติโดยรอบด้านก็เปลี่ยนไปทันที ลมอันอ่อนอุ่นละมุนละไมแห่งฤดูใบไม้ผลิเริ่มร่ำเพยมาเบาๆ ดอกไม้หลากสีอันจรรุงกลิ่นบานสะพรั่งไปทั่วหุบเขา ทำให้อากาศอันฉ่ำชื้นแห่งฤดูหนาวมลายไป มีแต่ความหอมหวานชื่นใจเข้ามาแทนที่ นกป่าส่งเสียงเจื้อยแจ้วไพเราะจับใจเหมือนดนตรีทิพย์อันแว่วมาแต่แดนสวรรค์อันแสนไกล บรรยากาศโดยรอบมีแต่ความชื่นบานอย่างน่าพิศวง

พระศิวะเป็นเจ้าทรงเริ่มรู้สึกพระองค์ต่อความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติโดยรอบทีละน้อย ทรงออกจากฌานสมาธิกลับเข้าสู่ภาวะปรกติ ทรงกระพริบพระเนตรเล็กน้อยพร้อมกับรำพึงในพระทัยว่า “อะไรนี่ ถึงฤดูวสันต์แล้วหรือ”

(ศักดิ์ศรี แยมันดดา, 2547: 196 - 197)

ทันใดนั้น พระกามเทพก็หยิบลูกศรทำด้วยดอกไม้ห้าชนิดขึ้นประทับกับคันธนู และปล่อยลูกธนูแล่นแหวกอากาศเข้าปักพระอุระของพระอิศวรอย่างแม่นยำ ทำให้พระเป็นเจ้าทรงลืมนพระเนตรขึ้นทันที ภาพที่พระศิวะทรงประจักษ์เป็นอันดับแรก คือ ภาพของพระอูมาโหมวตีผู้มีความงาม และจริตกิริยาชดช้อยน่าพิสมัย ยังให้พระองค์เกิดความพึงพอใจพระทัย ทว่าขณะที่พระเป็นเจ้าทรงแยมยิ้ม และขยับพระโอษฐ์จะทักทาย ก็ได้ยินเสียงหัวเราะเบา ๆ ของพระกามเทพ พระศิวะทรงกริ้วสุดขีด เพราะทรงเข้าใจว่าพระกามเทพบังอาจเห็นว่าพระองค์เป็นเครื่องเล่น

... ภาพที่เห็นภาพแรก คือ พระอูมาโหมวตี ประทับยืนอยู่เบื้องหน้า มีความงามและจริตกิริยาชดช้อยเป็นที่น่าพิสมัย พระตรีศูลีก็ทรงพึงพอใจพระทัยทันที ทรงแยมยิ้มและขยับพระโอษฐ์จะทักทายนาง ก็พอดีได้ยินเสียงหัวเราะเบา ๆ จากอีกด้านหนึ่ง แสดงว่ามีผู้รู้เห็นในกรณีนี้ และกำลังเบิกบานต่อผลของงานที่ตนกระทำไป ก็ทรงหันพระพักตร์ไปทางนั้น ทอดพระเนตรเห็นกามเทพกำลังแยมสรวลต่อนางตรีศูลีเป็นชaya เหมือนจะคุยโอ้อวดแม้พระเป็นเจ้าก็หนีไม่พ้นที่จะเป็นเหยื่อแห่งบุษปศรของตน พระไตรศูลีทรงทราบแผนการทั้งหมดทันที ทรงพิโรธกราดเกรี้ยวสุดระงับ ตรัสตวาดเสียงสนั่นดังฟ้าผ่าว่า

“ดูคู่อัยมันมละ บังอาจประมาทหมิ่นกู่ถึงเพียงนี้ เห็นกูเป็นเครื่องเล่นหรืออย่างไร ดีละ กูจะสอนให้สำนึกไว้ จงเตรียมรับการลงโทษให้สาสมในบัดนี้เถิด”

(ศักดิ์ศรี แยมนัดดา, 2547: 197)

พระศิวะเจ้าทรงลืมนพระเนตรที่สามด้วยความกริ้วโกรธสุดจะระงับ ทรงเผาไหม้พระวรกายของพระกามเทพจนกลายเป็นจุนไปในทันที เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทำให้พระแม่อูมาได้กลับมาเป็นพระชayaในพระศิวะเจ้าอีกครั้งหนึ่ง แต่ก็ยังให้พระกามเทพผู้มีรูปโฉมสิริโสภาคกลายเป็นทวยเทพที่ไร้พระวรกาย เหลือแต่ดวงจิตเท่านั้นที่ยังไม่ละลายสูญ พระองค์ทรงมีพระนามใหม่ว่า “พระอนงค์” หมายถึง ผู้ไม่มีร่าง นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

... พระกามเทพผู้มีรูปอันลึกลับโศภาค หาผู้ใดเสมอเหมือนมิได้ บัดนี้สูญแล้วซึ่งร่างกายทั้งมวล กลายเป็นอากาศธาตุอันว่างเปล่า จะมีก็แต่ดวงจิตอันมีรูมลาย ไม่มีรูปร่างอีกต่อไป จึงได้นามว่า “พระอนงค์” (ผู้ไม่มีร่าง) ตั้งแต่บัดนั้น

(ศักดิ์ศรี แยมันดดา, 2547 : 198)

จะเห็นได้ว่า พระกามเทพเป็นเทวะผู้ไร้ซึ่งพระวรกาย กระนั้นพระองค์กลับมีพระอำนาจอย่างยิ่งยวด ลักษณะที่เป็นทวิภาวะระหว่างคู่ตรงกันข้ามในตัวพระกามเทพ อยู่ตรงที่ถึงแม้พระองค์จะไร้รูป และจับต้องมิได้ แต่ก็ไม่มีผู้ใดสามารถฝืนพละนาฏภาพของพระองค์สำเร็จ ไม่เว้นแม้กับพระมหาเทพดังพระศิวะเจ้า น.ม.ส. นิพนธ์ไว้ใน *นิทานเวตาล* ว่า “ความรักเป็นของมีอำนาจยิ่งยวด แม้บุรุษผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจก็ไม่พ้นความข่มขี่แห่งความรักไปได้” (น.ม.ส., 2543: 196)

นิทานเวตาล ยังปรากฏอีกหลายข้อความเกี่ยวกับพลังอำนาจของความรัก ทำนองว่า เมื่อบุรุษเพศคนหนึ่งตกหลุมรักสตรีเพศอีกคนหนึ่ง ชีวิตของเขาก็ผันแปรไป จนบางที่เหมือนกลับหน้ามือเป็นหลังมือ ทั้งนี้ไม่ใช่เพราะสตรีเพศมีอำนาจวาสนากระทั่ง ยวนให้บุรุษเพศลุ่มหลง แต่เพราะเขาตกเป็นทาสแห่งพระกามเทพ กมลถูกโซ่ล่ามไว้ แน่นหนา ถึงแม้ตัวจะเป็นไทแต่ใจกลับกลายเป็นทาสเสียแล้ว

... ชายที่มีอิสระเช่นนี้เมื่อความรักเข้ามาครอบงำก็กลับกลายเป็นทาส ความเป็นไทยแก่ตนก็เสื่อมถอย เพราะหัวใจไปถูกมัดตรึงตรึงตรึงเสียแล้ว แม้คนที่ไม่กลัวเทวดา และไม่เกรงเดชพระอินทร์ เพราะไม่ได้ทำอะไรที่พระสวรรคบดีจะตำหนิโทษได้ก็กลับมากลัวลสตริตัวนิดเดียวซึ่งเป็น ที่รักของตน ไม่ใช่เพราะหญิงมีอำนาจวาสนายิ่งกว่าเทวดาแลพระอินทร์ เป็นเพราะตกเป็นทาสแห่งความรักหัวใจถูกโซ่ล่ามไว้แน่นหนา ตัวเป็นไทยใจเป็นทาสเสียแล้ว

(น.ม.ส., 2543: 197)

ใน *นิทานเวตาล เรื่องที่ 1* เวตาลได้เล่าปกรณัมถวายพระวิกรมมหาราชว่า พระวัชรมุกฏ เป็นเจ้าชายแห่งเมืองพาราณสี ทรงหลงรักนางปัทมาวดีผู้เป็นธิดาของท้าวพันตัววัด แห่งเมืองกรณภูกะ และก็เป็นคู่อริใหญ่ของพระเจ้าเมืองพาราณสีด้วย พระวัชรมุกฏ มีสหายเข้าปัญญาคนหนึ่งชื่อพุทธิศรีระ เขาได้วางอุบายทำให้ท้าวพันตัววัดเข้าใจผิดคิดว่า นางปัทมาวดีเป็นแม่มด เป็นเหตุให้นางถูกขับออกจากพระนคร พระวัชรมุกฏจึงสบโอกาส รับนางผู้เป็นที่รักกลับไปดำรงพระชนม์ชีพกับพระองค์ในเมืองพาราณสี ครั้นเล่าเสร็จแล้ว เวตาลก็ทูลถามพระวิกรมมหาราชที่สดับเรื่องราวตั้งแต่ต้นจบจนยุติว่า “ชายหนุ่มหนึ่ง สหายของชายหนุ่มหนึ่ง หญิงสาวหนึ่ง บิดาของหญิงสาวหนึ่ง ทั้งสี่นี้ควรจะดีโทษใคร มากที่สุด” (น.ม.ส., 2543: 64) พระวิกรมมหาราชตรัสว่า ท้าวพันตัววัดสมควรได้รับคำตำหนิ ดีเดียนมากกว่าคนอื่น ๆ เพราะทรงเป็นเจ้าของแผ่นดินชนมายุไม่น้อย น่าจะรอบรู้ การงานทั้งปวง และไม่ควรถองเชื่อกลอุบายของพุทธิศรีระง่ายตายเช่นนั้น พุทธิศรีระ เป็นเพียงข้ารับใช้เจ้า เมื่อทำการให้สำเร็จประสงค์เจ้าแล้วก็นับว่ากระทำการดีโดยหน้าที่ นางปัทมาวดีเป็นหญิงสาว จะทำเรื่องมิควรก็ไม่นับว่าแปลกประหลาด ส่วนพระวัชรมุกฏ กำลังอยู่ในภวังค์แห่งรัก จึงเสมอเหมือนกับคนบ้า จะให้รับผิดชอบความประพฤติของตน นั้นไม่ได้ (น.ม.ส., 2543: 64)

ขณะที่ *นิทานเวตาล เรื่องที่ 9* กล่าวถึงนางมุกดาวลีธิดาของพราหมณ์หริทาส นางมีรูปโฉมสวยสดงดงามจนเป็นที่รำลึกกัน ว่า หากนางมุกดาวลีไปอยู่ที่แห่งใด ที่นั้นย่อม สว่างเหมือนแสงฉายในเดือนมีด บัณฑิตและกวีจำนวนมากหลงรักนาง พวกเขาเป็นทุกข์ กลุ้มรุมใจ เนื่องจากถูกพิชศรดอกไม้แห่งพระกามเทพ และเพราะแรงรักนี้แหละ ที่พาให้ชอกช้ำเจียนมรณะ

อ้าอองค์ทรงศักดิ์ด้วย	ศรดอก ไม้แฮ
จากแหล่งแฝงตรงตอก	อกข้า
โปร่งปรุทูลุ่เหล่าทอก	ไล่หัน
ฤทธิราคเริงแรงกล้า	เรียวกลุ้มรุมใจ ฯ

(น.ม.ส., 2543: 209)

และ

ใคร่สมสมใคร่ได้ ทางใด แม่เอ๋ย
 เจ็บจิตอาจินใจ จักขว้า
 โหยหวนอ่วนอกไอ เป็นเลือด แล้วแม่
 แแรงรักชกชอกข้า ใช้ช้ำลาตาย ฯ
 (น.ม.ส., 2543: 210)

ไม่เพียงเท่านั้น บัณฑิตและกวีจำนวนหนึ่งยังหลงรักนางมุกดาวลีถึงขั้นกล่าว
 ลบหลู่พระจันทร์ว่า เพ็ญพระจันทร์จะสว่างแต่ข้างขึ้นเท่านั้น เทียบไม่ได้กับนางผู้เป็นที่รัก
 ที่ใสสุกทุกเวลา กระจ่ายอาจมีนมาเพ็ญจนเป็นบ้าจำเพาะยามที่พระจันทร์สว่าง แต่พวกเขา
 กลับเฝ้ามีนนางมุกดาวลีทั้งขึ้นแรม อากาการที่อกจะหัก จิตเจ็บที่เหน็บแนม และไม่ยิ้มแย้ม
 ทั้งหมดต่างก็เนื่องด้วยเหตุที่ “อนงค์ศรทรงแหลม”

เพ็ญพระจันทร์นั้นสว่างแต่ข้างขึ้น
 กระจ่ายมีนมาเพ็ญจนเป็นบ้า
 อันทรามวัยใสสุกทุกเวลา
 น้ำใจข้าเฝ้ามีนทั้งขึ้นแรม
 ได้ยลพักตร์รักเหลือไม่เปื้อนรัก
 ออกจะหักเพราะอนงค์ศรทรงแหลม
 ให้แค้นคิดจิตเจ็บที่เหน็บแนม
 ไม่ยิ้มแย้มเยื้อนให้ชื่นใจเอ๋ย ฯ

(น.ม.ส., 2543: 212)

จะเห็นได้ว่า พระกามเทพทรงพลาญภาพที่น่าเกรงขาม พิษจากศรบุพผา
 ของพระองค์สามารถทำให้ผู้คนที่กำลังอยู่ในภวังค์แห่งรักเกิดอาการมีนมาไม่รู้วาย สุนทรภู์
 กล่าวไว้ใน *นิราศภูเขาทอง* ว่า แม้นเฝ้าเหล่าตอนเช้าแต่พอย่ำสายก็ย่อมจะสร้างทุเลา
 “แต่เฝ้าใจนี้ประจำทุกค่ำคืน”

ไม่มาเหล้าแล้วแต่เรายังมารัก   สุดจะหักห้ามจิตคิดไฉน
ถึงมาเหล้าเข้าสายก็หายไป   แต่มาใจนี้ประจำทุกค่ำคืน ๗

(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2557: 134)

เวตาลปัญญาวิงคติ ฉบับแปลโดย ศักดิ์ศรี แยมน์ดดา ก็มีนิทานหลายเรื่อง ที่พาดพิงถึงพลังอำนาจของพระกามเทพ ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างเพียง 2 เรื่อง คือ นิทาน เรื่องที่ 15 และ นิทานเรื่องที่ 20 ตามลำดับ **นิทานเรื่องที่ 15** กล่าวถึงเจ้าหญิงศศิประภา พระราชธิดาในพระเจ้ายศเกตุกับพระนางจันทระประภา เจ้าหญิงศศิประภาทรงมีสิริโฉม สวยสดงดงามมีวรรณะอันผุดผ่องดั่งแสงพระจันทร์ วันหนึ่ง พระนางเสด็จประพาส ราชอุทยาน และภาพที่ทรงเก็บดอกไม้ในสวนนั้นก็ทำให้พราหมณ์หนุ่มชื่อ มนสวามิน รู้สึก หัวน้ไหวลึกซึ้ง เขาตกหลุมรักพระนางจนแทบจะระงับสติไว้ไม่อยู่

... เมื่อหนุ่มน้อยมนสวามินได้เห็นนาง เขารู้สึกในบันดลว่านาง
ได้เด็ดเอาหัวใจของเขาไปแล้ว ทำให้เขางงวยด้วยความรักนางจนแทบ
จะระงับสติไว้ไม่อยู่

(ศักดิ์ศรี แยมน์ดดา, 2550: 137)

ส่วน **นิทานเรื่องที่ 20** กล่าวถึงพระราชาแห่งนครจิตรกุฎทรงพระนามว่า จันทรารโลก ทรงม้าพระที่นั่งแวดล้อมด้วยราชบริพารออกประพาสไพร ะหว่างทรงขับม้า เลียบไปตามชายไพรพฤกษ์ พระองค์ทรงบังเกิดความปรารถนาอย่างเร้นลับ ทรงตัดสิน พระทัยแยกทางจากบริวารเข้าไปในโลกกลางป่าใหญ่ลำพังแต่เพียงผู้เดียว พระเจ้าจันทรารโลก ทอดพระเนตรเห็นต้นอโศกแผ่กิ่งก้านสาขาอยู่ต้นหนึ่ง และยังมีสตรีรูปลักษณะงามบาดฤทัย นางหนึ่งประทับนั่งอยู่ใต้ร่มไม้ นั้น ฝ่ายสตรีรูปงามเมื่อเห็นราชันหนุ่มดำเนินเข้ามาหา ก็ตก ตะลึงในความสง่าผ่าเผยของพระองค์ หัตถ์ที่กำลังร้อยมาลาตกลงโดยไม่รู้สีกตัว ดวงฤทัย ร้อนรุ่มกับทั้งรู้สึกหมดเรี่ยวแรงที่จะก้าวดำเนินต่อไปไหนได้

... แต่เมื่อนางเห็นพระองค์เดินเข้ามาหา นัยน์ตานางก็เบิก
กว้างด้วยความประหลาดใจที่ได้เห็นความงามของพระราชา มือที่กำลัง
ร้อยมาลาที่ตกลงโดยไม่รู้สีกตัว ราพึงว่า “เขาคือใครหนอที่อุตสาห์ด้นดั้น

มาถึงนี้ได้ เขาคือสิทธิ์ หรือเป็นวิทยากรกันแน่ จะว่าไป เขาก็เป็นคน
รูปร่างหน้าตา สมควรที่จะอวดคนได้ทั่วโลก” เมื่อนางคิดดั่งนี้ก็ค่อย
ลุกขึ้น เหลือบตาดูชายหนุ่มด้วยความสะทันท้ออายแล้วเดินจากไป หัวใจ
ของนางร้อนรุ่มไปหมด และเขาก็พาลจะหมดเรี่ยวแรงที่จะก้าวต่อไปอีกด้วย
(ศักดิ์ศรี แยมน์ดดา, 2550: 201)

กล่าวโดยสรุป คือ พระกามเทพมีลักษณะเป็นทวิภาวะระหว่างคู่ตรงกันข้าม
พระองค์ทรงเป็นเทพที่ไร้พระวรกาย ยังให้ไม่มีผู้ใดสามารถมองเห็นหรือจับต้องพระองค์ได้
กระนั้นพระกามเทพกลับครอบครองพลังที่น่าเกรงขาม ไม่ว่าจะเป็พระเป็นเจ้าหรือจะ
เป็นปุถุชนทั่ว ๆ ไปต่างก็ไม่สามารถฝืนพละนาภาพแห่งความรักนั้นสำเร็จ

2. สภาวะกึ่งเทพกึ่งสัตว์ของปุถุชน

โสกราตีสให้ความเห็นว่า มนุษย์มีลักษณะเป็นทวิภาวะเนื่องจากประกอบด้วย
2 ส่วนตรงข้ามกัน คือ จิตกับกาย โดย “จิตเหมือนไปทางเทพ ร่างกายไปทางมนุษย์”
(ส.ศิริรักษ์, 2523: 90 - 91) ทั้งนี้ก็ละม้ายคล้ายกับทัศนคติของชาวอียิปต์โบราณที่ว่า
มนุษย์มีธรรมชาติเป็นทวิภาวะ ด้านกายหยาบพวกเขาเป็นเพียงสัตว์ที่เป็นมตะ
ซึ่งประกอบด้วยธาตุสี่และไม่คงที่ แต่ว่าด้วยจิตหรือปัญญา พวกเขาที่มีความเป็นอมตะภาวะ
ประดุจดั่งทวยเทพ (ทิโมธี ฟรีค และ ปีเตอร์ แกนต์, 2551: 68) ชาวอียิปต์โบราณ
ยังเชื่อด้วยว่า ในตัวมนุษย์มีการผสมผสานกันอย่างกลมกลืนระหว่างภาคที่เป็นมตวิสัย
(สัตว์) กับภาคที่เป็นรูปลักษณ์ของผู้เป็นอมตะ (เทพ) ที่มนุษย์มีความเป็นทิพยะที่สุด
ในบรรดาสิ่งมีชีวิตบนปฐพีโลกก็เพราะพวกเขามีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับพระมหาเทพ
โดยตรง พิจารณาจาก 2 ข้อความ ดังนี้

... เมื่อพระผู้สร้าง

ได้ทรงสร้างจักรวาลที่เป็นระเบียบงดงามนี้แล้ว

พระองค์มีพระประสงค์จะสั่งการและจัดระเบียบโลกด้วย

ดังนั้น พระองค์จึงส่งมนุษย์ลงมา —

สัตว์ที่เป็นมตะ

สร้างขึ้นในรูปลักษณะของผู้เป็นอมตะ

(ทีโมธี ฟรีค และ ปีเตอร์ แกนต์, 2551: 75)

และ

... มนุษย์เป็นเทพที่สุดในการดลิ่งมีชีวิต

เพราะในท่ามกลางสิ่งมีชีวิตทั้งหลายทั้งปวง

องค์อาตมเกี่ยวข้องกับมนุษย์เท่านั้น —

(ทีโมธี ฟรีค และ ปีเตอร์ แกนต์, 2551: 68)

ขณะที่ **อุปนิษิต คัมภีร์เพื่อความสงบสکانติ ปัญญาญาณของพระมุนีอินดู** มีข้อความว่า เรือนร่างของมนุษย์คือเปลือกที่เป็นวัตถุของบรมอาตมัน นั่นก็หมายความว่า บรมอาตมันทรงแฝงซ่อนพระองค์อยู่ภายในบุุคคลทุกคนมาแต่แรกปฏิสนธิ การที่ พราหมณ์หรือกษัตริย์จะคิดว่าตนแตกต่างจากบรมอาตมันนั้นเป็นเรื่องผิดมหันต์ ความจริง อย่างยิ่ง คือ มนุษย์เป็นเอกภาพกับพระมหาเทพผู้เป็นใหญ่อยู่เสมอ เห็นได้จาก 3 ข้อความ ตัวอย่าง ต่อไปนี้

... จากพรหมนั้นผู้ซึ่ง คือ บรมอาตมันเกิดอีเธอร์ จากอีเธอร์ เกิดอากาศ, จากอากาศเกิดไฟ, จากไฟเกิดน้ำ, จากน้ำเกิดดิน, จากแผ่นดิน เกิดพืชพรรณ, จากพืชพรรณเกิดอาหาร, จากอาหารเกิดเรือนร่างมนุษย์. เรือนร่างของมนุษย์ซึ่งประกอบด้วยสารอาหาร คือ เปลือกที่เป็นวัตถุ ของบรมอาตมัน

(สวามี ประภาวณันทะ และ เฟรเดอริค แมนเชสเตอร์, 2553: 75)

... ขอให้พราหมณ์อย่าได้สนใจผู้ที่คิดว่าพราหมณ์แตกต่าง จากบรมอาตมัน

ขอให้กษัตริย์อย่าได้สนใจผู้ที่คิดว่ากษัตริย์แตกต่าง จากบรมอาตมัน

ขอให้ภพภูมิที่สูงขึ้นไปอย่าได้สนใจผู้ที่คิดว่าภพภูมิที่สูงขึ้นไป แตกต่างจากบรมอาตมัน

ขอให้เทพเทวออย่าได้สนใจผู้ที่คิดว่าเทพเทวาแตกต่างจากบรมอาตมมัน
 ขอให้สรรพสัตว์อย่าได้สนใจผู้ที่คิดว่าสรรพสัตว์แตกต่างจากบรมอาตมมัน
 ขอให้ทั้งหมดออย่าได้สนใจผู้ที่คิดว่าอะไรก็ตามแตกต่างจากบรมอาตมมัน
 (สวามี ประภาวณันทะ และ เฟรเดอริก แมนเชสเตอร์, 2553 : 133)

และ

... ความจริงก็คือว่าเธอเป็นเอกภาพกับพระมหาเทพ ผู้เป็น
 ใหญ่อยู่เสมอ นั่นแหละ
 (สวามี ประภาวณันทะ และ เฟรเดอริก แมนเชสเตอร์, 2553: 184)

เนื่องจากมนุษย์มีลักษณะเป็นทวิภาวะ เป็นที่ผสมกันระหว่างภาคที่เป็น
 สत्वภาวะกับภาคที่เป็นทวิภาวะ ดังนั้น ถ้าหากมนุษย์คนใดบูชาพรหมันโดยเข้าใจว่า
 พรหมันคือพระองค์หนึ่ง ส่วนเขาก็เป็นอีกพระองค์หนึ่ง นั้นหมายความว่าเขายัง
 ไม่ประจักษ์ความจริง (สวามี ประภาวณันทะ และ เฟรเดอริก แมนเชสเตอร์, 2553: 122)
 เพราะเหตุนี้เองที่ชาวฮินดูโบราณเชื่อว่า หากมนุษย์สามารถพัฒนาจิต ตลอดจนทำสมาธิ
 และเชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียวกับพระองค์พระมหาเทพ พวกเขา ก็กลายเป็นเทพได้ ณ ขณะที่
 ยังอยู่ในกายเนื้อ

... แต่มนุษย์อาจขึ้นสู่สวรรค์
 และยิ่งกว่านั้น
 เขาอาจทำได้โดยไม่ต้องละทิ้งปฐพีโลก
 (ทิโมธี ฟริค และ ปีเตอร์ แกนต์, 2551: 69 - 70)

และ

... “เทพเทวาคือมนุษย์อมตะ
 และมนุษย์คือเทพเทวาในมตะวิสัย”
 (ทิโมธี ฟริค และ ปีเตอร์ แกนต์, 2551: 110)

ปรัชญาของชาวอียิปต์โบราณว่าด้วยสภาวะกึ่งเทพกึ่งสัตว์ของมนุษย์สอดคล้องกับทัศนคติของชาวอินเดียที่เชื่อว่า เมื่อใดก็ตามที่มีตะมมนุษย์ผลละจากต้นหาราคะหรือสามารถแก้ปมอวิชาที่ผูกมัดเขาไว้ เขาก็จะกลายเป็นอมตะเช่นเดียวกับเหล่าทวยเทพ

... มีตัวตนอยู่สอง ตัวตนที่ปรากฏและตัวตนแท้จริง ตัวตนที่แท้เป็นที่สถิตของบรมมาตมัน ตัวตนนี้เท่านั้นที่เราต้องรับรู้ว่าเป็นสภาวะที่ดำรงอยู่อย่างแท้จริง ... มตะบุคคลผู้ซึ่งต้นหารตายจากไปแล้ว กลายเป็นอมตะ มตะบุคคลผู้ซึ่งแก้ปมแห่งอวิชาที่ผูกมัดเขาไว้ได้แล้ว กลายเป็นอมตะ นี่คือความจริงสูงสุดที่ปรากฏในคำสอนแห่งพระเวท

(สวามี ประภาวรินทร์ และ เฟรเดอริค แมนเชสเตอร์, 2553: 22)

กล่าวโดยสรุปคือ มนุษย์มีธรรมชาติเป็นทวิภาวะ ทางด้านกายหยาบ พวกเขาเป็นเพียงสภาวะที่ก่อปรมาจากธาตุสี่และไม่จีรัง สิ่งที่ทำให้มนุษย์ผิดแผกแตกต่างไปจากสัตว์โลกอื่น ๆ คือ พวกเขามีจิตที่เหมือนคล้ายกับเหล่าทวยเทพ เป็นอมตวิสัยที่ไม่สลายหายไปพร้อม ๆ กับการเสื่อมสลายของกายสังขารซึ่งจะมาประสบพบไม่วันใดก็วันหนึ่ง

3. การผสมระหว่างความเป็นบุรุษเพศกับความเป็นสตรีเพศของปูลุขน

บาร์นิ บุญทรง ให้ข้อมูลใน *ชีวิตและคุณูปการของโจเซฟ แคมพ์เบลล์ต่อการศึกษาศาสนาเปรียบเทียบ* ว่า แคมพ์เบลล์ เริ่มศึกษาศาสนาฮินดูตั้งแต่ ค.ศ. 1928 เรื่อยไปจนถึงบั้นปลายชีวิต เขาประทับใจข้อความในคัมภีร์พุทธทวารัณยกะของศาสนาฮินดูที่กล่าวว่า มนุษย์ถือกำเนิดมาจากพรหมัน โดยพรหมันแยกพระองค์ออกเป็นสอง จึงเกิดสามภรรยาและมนุษย์ชาติก็ถือกำเนิดมาจากสามภรรยาคนนั้น ผู้วิจัยเข้าใจว่า สัญลักษณ์ที่พระวรกายของพรหมันขยายใหญ่ขึ้นและแตกออกเป็นสองแล้วจึงกลายเป็นชายและหญิงนั้นสื่อความหมายถึงความเป็นทวิภาวะในตัวมนุษย์สรรพูปนาม

... มีเรื่องเล่าอันน่าอัศจรรย์เกี่ยวกับพระเจ้าพระองค์หนึ่งเกี่ยวกับพรหมันที่ตรัสว่า “ข้าคือ” ทันทที่ตรัสว่า “ข้าคือ” พระองค์ก็ทรงรู้สึกตัว ... ตอนนี้พระองค์ทรงดำรงอยู่เป็นองคภาวะ ในปริบทแห่งกาลแล้วพระองค์ก็ทรงคิดว่า “ข้าควรจะทำอะไรหรือ ข้าคือสิ่งเดียวที่เป็นอยู่”

ทันทีที่ตรัสดังนั้น พระองค์ก็ทรงรู้สึกโดดเดี่ยวและปรารถนาให้มีผู้อื่น
ดังนั้น พระองค์จึงทรงรู้สึกปรารถนา พระวรกายของพระองค์ขยายใหญ่ขึ้น
แตกออกเป็นสอง กลายเป็นชายและหญิง แล้วโลกจึงบังเกิด

(บาร์นี บุญทรง, 2552: 78)

การตนิยายมีเรื่องเล่าว่า ยามแรกประสูติทำวอลราชทรงเป็นราชกุมารมิใช่
ราชกุมารเลี้ยงที่ประจักษ์ เรื่องมีอยู่ว่า พระมณูไววัสวัต กษัตริย์พระองค์แรกของโลกเป็นผู้
ไร้โรสและธิดา พระองค์ทรงขอความอนุเคราะห์จากพระฤๅษีอค์สตัดยะให้ทำยัญพิธีบูชา
พระวรุณและพระมิตรด้วยหวังจะได้ราชกุมารเป็นผู้สืบทอดราชสมบัติ การประกอบ
ยัญพิธีดำเนินไปได้หนึ่งเดือนเต็มก็เกิดเหตุไม่คาดฝันขึ้น กล่าวคือ ค่ำคืนวันหนึ่ง พระฤๅ
ษีอค์สตัดยะเผลอหลับไหลไปในขณะร้ายพระเวท ยังให้ยัญพิธีบกพร่อง แทนที่จะได้ราชกุมาร
ดังพระประสงค์ พระมณูไววัสวัตกลับได้ราชกุมารี่ที่พระราชนามว่า “อิทา”
หรือ “อิลา”

... การกระทำพิธีขอบุตรดำเนินไปได้หนึ่งเดือน บังเอิญ
คืนหนึ่ง พระอค์สตัดยะเผลอไหลเข้าสู่นิทราไปชั่วขณะหนึ่งในขณะ
ร้ายพระเวท ทำให้พิธีนั้นบกพร่อง เมื่อสิ้นสุดพิธีปรากฏว่าได้เด็กหญิงคนหนึ่ง
จากกองไฟ พระมณูรับเด็กหญิงผู้นั้นเป็นราชธิดาให้นามว่า อิทา หรือ อิลา
(ศักดิ์ศรี แยมันดดา, 2547: 381)

พระราชชนกทรงเศร้าหมองพระทัยยิ่งนักจากเหตุที่เกิดขึ้น ทรงขอให้พระวสิษฐ์
พรหมฤๅษีผู้เป็นน้องร่วมมารดาเดียวกับพระฤๅษีอค์สตัดยะทำพิธีบูชาพระมิตรและพระวรุณ
อีกครั้งหนึ่งโดยเปลี่ยนเพศของอิทากุมารี่ให้เป็นเพศชาย พระราชนามพระนามแก่
ราชกุมารว่า “สุทยุมน์” ครั้งหนึ่ง ทำวอลราชหลงเข้าไปในสวนขวัญของพระแม่อุมา
ณ เชิงเขาไกลาส เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่พระคิเวเจ้ากับพระมหาเทวีพักผ่อนสำราญพระทัย
ยังให้พระองค์ต้องคำสาปสรจนกลายเป็นนาริรูปร่างในฉับพลันทันที อย่างไรก็ตาม
ทรงพระเมตตาได้ทูลขอให้พระคิเวเจ้าลดหย่อนคำสาป ทำวอลราชจึงต้องดำรงพระชนม์ชีพ
ในลักษณะเป็นบุรุษหนึ่งเดือนกับเป็นนารีหนึ่งเดือนสลับปรับเปลี่ยนกันตั้งแต่นั้น

... “ดุก่อนอิทา พระมเหศวรีขอร้องขอให้ช่วยเหลือเจ้า ข้าเห็น
แก่นางจึงจะลดคำสาปลงให้เจ้าตามความประสงค์ของนาง ตั้งแต่นี้ไป
เจ้าจงเป็นหญิงหนึ่งเดือนและชายหนึ่งเดือน สลับกันดังนี้เรื่อย ๆ ไปจนถึง
ที่สุดแห่งชีวิตของเจ้า เราช่วยเจ้าได้เท่านี้แหละ” ตรัสเสร็จ องค์พระเป็นเจ้า
ก็อันตรธานไป

นางอิทาหรือพระสุทยุมน์มีชีวิตเป็นชายและหญิงสลับกันไป
ครั้งละหนึ่งเดือนตามเทวประกาศิต เมื่อเป็นชาย พระองค์ก็ออกว่า
ราชการแผ่นดิน ทำหน้าที่พระราชารตามปกติ และเมื่อถึงระยะอีกหนึ่ง
เดือนที่กลายเป็นหญิง ก็ประทับอยู่วังใน ไม่ปรากฏตนต่อสาธารณชน
และให้พระโอรส คือ ปุรุวัรส์ ออกว่าราชการแทน

(ศักดิ์ศรี แย้มนัตดา, 2547: 384 - 385)

ทั้งหมดที่กล่าวมาเป็นสัญลักษณ์สื่อความเป็นนัย ว่า มนุษย์ทุกรูปทุกนามล้วน
กอปรหลอมรวมทั้งความเป็นบุรุษเพศและความเป็นสตรีเพศอยู่ในตัวแต่แรกปฏิสนธิ
เพียงแต่อาจสำแดงแต่ละภาคออกมาในสัดส่วนที่แตกต่างกัน ถ้าจะมองลึกลงไปในระดับ
ของจิตวิญญาณแล้วไซ้ จิตของมนุษย์ไม่มีการแบ่งแยกเป็นเพศชายหรือเพศหญิง
เนื่องจากเหมือนกันโดยธรรมชาติและสัญจรมาจากภพภูมิอันเดียวกัน

เป็นที่น่าสนใจว่า ลักษณะอันเป็นทวิภาวะระหว่างบุรุษเพศกับสตรีเพศดังที่
กล่าวมาปรากฏในปกรณ์เกี่ยวกับพระนารายณ์เจ้า ภารตนิยายเรื่อง *มณีกัมธ* กล่าวถึง
ราชาแห่งอสูรที่มีนามว่า มหิชาสูร ได้บำเพ็ญตบะอย่างยอดเยี่ยมเป็นที่พอพระทัยใน
พระพรหม เมื่อพญามารทูลขอว่า “อย่าให้ข้าพระบาทต้องตายด้วยฝีมือของบุรุษใดเลย
ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ เทพ หรืออมมนุษย์ใด ๆ” (ศักดิ์ศรี แย้มนัตดา, 2547: 898) พระพรหม
ก็ทรงประทานพรนั้นให้ มหิชาสูรได้ใจจึงไปสร้างความเดือดร้อนล้วนทั่วทุกหย่อมหญ้า
จนเหล่าทวยเทพตัดสินใจไปร้องขอความช่วยเหลือจากพระแม่อุมา เนื่องจากพระองค์
ทรงเป็นสตรีเพศ พระแม่อุมาเสด็จพระดำเนินไปปราบพญามารจวบเขาลิ้นชีวิตลง
จึงเสด็จกลับคืนสู่สรวงสวรรค์

นางมหิชีผู้เป็นชายาของพญามหิชาสูรทราบข่าวก็เสียใจและคิดแก้แค้นแทน
ผู้สามี นางออกไปสู่ไพร่และตั้งใจบำเพ็ญตบะอย่างยิ่งยวดถวายพระพรหม พระเป็นเจ้า

ทรงพอพระทัยและทรงประทานพรข้อหนึ่งให้ดังที่นางร้องขอ นั่นคือ “ขออย่าให้นางต้องตายด้วยฝีมือของพระศิวะหรือพระวิษณุ” (ศักดิ์ศรี แยมน์ดดา, 2547: 900) ความโอหังของนางมทิสึทำให้พระศิวะเจ้าทรงกริ้วโกรธสุดระงับ พระองค์เสด็จสู่สวรรค์ไวกุนธุ์ อันเป็นที่ประทับของพระนารายณ์เจ้า พระมหาเทพทั้งสองพระองค์ทรงปรึกษากัน เรื่องการปราบนางมทิสึ ปรากฏว่าลู่ทางที่จะกำจัดขยาของพญามทิสึสุรมีมรรคเดียวคือ ถึงแม้นางได้รับพรจากพระพรหม ยังให้ทั้งพระศิวะเจ้าและพระวิษณุเจ้าต่างไม่อาจแตะต้อง ทว่าหากพระมหาเทพ 2 พระองค์มีบุตรด้วยกัน พระราชากุมารก็จะเป็นผู้มีสิทธิ์กำจัดนางมทิสึได้โดยชอบธรรม เพื่อให้แผนการสำเร็จลุล่วง พระศิวะเจ้าจึงสวมบทบาทเป็นพระสวามี ขณะที่พระนารายณ์เจ้าทรงแปรร่างเป็นโมหิณีเทวีหญิงเจ้าเสน่ห์ ขอให้พิจารณา 2 ข้อความ ต่อไปนี้

... พระมหาเทพทรงปรากฏพระองค์ในรูปลักษณะของโยคี และพระนารายณ์เป็นเจ้าทรงแปรร่างเป็นโมหิณีเทวีหญิงเจ้าเสน่ห์ พระโยเคศวรและพระโมหิณีเทวีทรงปรึกษากันในขณะที่เสด็จดำเนินมาตามชายฝั่งทะเลสาบปัมปา อันเป็นบึงศักดิ์สิทธิ์อยู่ท่ามกลางป่าสูง มีทิวเขาโอบล้อมโดยรอบ

(ศักดิ์ศรี แยมน์ดดา, 2547: 900 - 901)

และ

... “หม่อมฉันพอเห็นช่องทางอย่างหนึ่ง” พระวิษณุเป็นเจ้าในร่างโมหิณีเทวีตรัสอย่างไตร่ตรอง “เมื่อเราทั้งสองทำอะไรนางมารมทิสึไม่ได้เพราะมันมีพรขององค์คุรุพักตร์คุ้มครองอยู่ เราก็คงต้องหาทางเลี่ยง”
“ทำอย่างไร”

“หม่อมฉันจะต้องมีลูกกับท่านพี่” โมหิณีทูลตอบอย่างขวยเขิน “ลูกของเราจะได้รับการเลี้ยงดูจากราชาราชเศรษฐ เขากำลังบำเพ็ญพรตถวายท่านพี่อยู่เพื่อขอลูกมิใช่หรือ เมื่อลูกของเราเติบโตขึ้นจะเป็นผู้กำจนางยักษ์ร้ายเอง”

(ศักดิ์ศรี แยมน์ดดา, 2547: 901)

ศักดิ์ศรี แย้มนัตตา ให้ข้อมูลว่า พระนารายณ์เจ้าในภาคสตรีเพศและเป็นชายาของพระอิศวรเจ้า มีพระนามว่า โมหิณีเทวี หมายถึง “เทวีผู้ทำให้เกิดความลุ่มหลง” ทว่า ปกรณัมที่พระมหากษัตริย์ 2 พระองค์เป็นสามีภริยากันนั้นไม่ใช่เรื่องที่ตั้งประพันธ์กันทั่วทั้งชมพูทวีป อย่างน้อยก็ไม่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตของอินเดียฝ่ายเหนือ

... โมหิณีเทวี “เทวีผู้ทำให้เกิดความลุ่มหลง” เป็นพระนามของพระนารายณ์ในรูปที่กลายเป็นหญิงในฐานะชายาของพระอิศวร เพื่อปราบปรามพวกมิถิลาธิฐ เรื่องที่พระผู้เป็นเจ้าทั้งสองพระองค์กลายเป็นสามีภริยากันนั้น น่าประหลาดที่เป็นเรื่องที่ทมิฬแต่งเท่านั้น ตัวอย่างเช่นเรื่องนักราช เป็นต้น วรรณคดีสันสกฤตของอินเดียฝ่ายเหนือหาได้มีเรื่องทำนองนี้ไม่

(ศักดิ์ศรี แย้มนัตตา, 2547: 900)

นอกจากจะพาดพิงถึงพลาณภาพอันน่าเกรงขามของพระกามเทพดังที่นำเสนอ ก่อนหน้านี้ *เวตาลปัญจวิจคติ เรื่องที่ 15* ยังกล่าวถึงทิวภาวะที่เป็นกิ่งบุรุษเพศกิ่งสตรีเพศในตัวมนุษย์ทุกคนอย่างน่าประทับใจ เมื่อพราหมณ์หนุ่มชื่อ มนสวามิน ได้ยลโฉมเจ้าหญิงศศิประภาในราชอุทยานก็บังเกิดความลุ่มหลงจนแทบจะระงับสติไว้ไม่อยู่ เขาจึงไปร้องขอความช่วยเหลือจากจอมขมังเวทย์กับคนผู้เป็นสหาย จอมขมังเวทย์แม้จะขบขันกับเรื่องที่เกิดขึ้น แต่ก็ตกลงช่วยโดยสั่งให้ชายหนุ่มรับประทานเม็ดยาที่ผ่านการปลุกเสกและเขาก็กลายเป็นสตรีรูปลักษณะงดงามางหนึ่งทันที ขณะเดียวกัน จอมขมังเวทย์อมยาอีกเม็ดหนึ่งและกลายรูปเป็นพราหมณ์ชราที่นำเกรงขาม พราหมณ์ชราพาหญิงรูปงามไปฝากฝังไว้กับกษัตริย์พระราชบิดาของเจ้าหญิงศศิประภา ครั้นมนสวามินเข้าไปอาศัยอยู่ในพระตำหนักของพระราชบิดาตามพระราชานุญาต ก็ประจักษ์ความจริงที่พระนางทรงมีฤทัยผูกพันไว้กับพราหมณ์หนุ่มที่เคยประสบพบ ณ ราชอุทยานเช่นเดียวกัน เขาตัดสินใจเปิดเผยตัวตนที่แท้จริงด้วยการคายเม็ดยาวิเศษออกจากโอษฐ์ แสดงรูปสรีระที่เป็นบุรุษเพศ พลาณกล่าวว่ “แม่ตากลมแลดูข้าสิ ข้านี้แหละคือพราหมณ์หนุ่มที่เจ้าถวิลหาตั้งแต่พบกันในสวนเป็นครั้งแรก และข้าก็ตกเป็นทาสของเจ้าตามความหมายของ ‘ทาส’ ที่แท้จริงทุกประการ”

(ศักดิ์ศรี แยมน์ดดา, 2550: 142) ฝ่ายเจ้าหญิงศศิประภาเมื่อประจักษ์ความจริงก็ทรงรู้สึก
เต็มตื่นพระทัยเป็นล้นพ้น ทั้งสองตกลงเข้าพิธีสมรสกันแบบคานธรรพวิวาห์

... ดังนั้นทั้งสองก็กระทำการสมรสกันโดยแบบคานธรรพวิวาห์
จากนั้นมณสวามินก็มีชีวิตอย่างผาสุกในวังของนาง โดยดำรงร่างเป็นสอง
แบบ กล่าวคือ เมื่อถึงเวลากลางวันก็เอาเม็ดยาวีเศษอมไว้ในปาก มีรูปร่าง
เป็นหญิง ตกถึงเวลากลางคืนก็คายเม็ดยาวีออกกลายเป็นชาย

(ศักดิ์ศรี แยมน์ดดา, 2550: 142 - 143)

เรื่องราวความรักระหว่างพราหมณ์มณสวามินกับเจ้าหญิงศศิประภาจะไม่ผันแปร
ถ้าหากพระราชธิดาไม่พามณสวามินในร่างหญิงสิริโฉมงดงามไปเข้าร่วมพิธีสมรสของบุตรชาย
มหาเสนาบดี เมื่อบุตรชายมหาเสนาบดีแลเห็นมณสวามินก็เกิดความหลงใหลเหมือนกับถูก
เสียบด้วยศรบุพผาแห่งพระกามเทพ เขามีอาการพูดรำพันเพื่อพร่ำฟังไม่ได้ศัพท์ทำให้
ทุกคนงุนงงกันยกใหญ่ พระราชาทรงทราบเรื่องก็เสด็จมาเยี่ยม ทรงตระหนักทันทีว่า บุตรชาย
มหาเสนาบดีกำลังตกอยู่ในความทรมานเพราะพิษแห่งความรัก พระราชาทรงเรียกมณสวามิน
ซึ่งพระองค์เข้าพระทัยผิดมาโดยตลอดว่าเป็นธิดาของพราหมณ์ชราให้มาเข้าเฝ้า พร้อมตรัส
เสนอว่าจะยกเธอให้กับชายหนุ่มบุตรชายมหาเสนาบดี มณสวามินตกลงเป็นภรรยา
ของชายหนุ่มด้วยเงื่อนไขที่ว่าที่สามีของเธอจะต้องออกเดินทางจาริกแสวงบุญไปนมัสการ
สิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามทำน้ำต่าง ๆ เป็นเวลา 6 เดือน บุตรชายมหาเสนาบดีรีบรับเงื่อนไขทันที
เขาตั้งมณสวามินเป็นภรรยาคนที่สอง และให้มาอาศัยเรือนหลังเดียวกันกับภรรยาคนแรก
ของตนในระหว่างที่ออกเดินทางจาริกแสวงบุญ

พราหมณ์มณสวามินในร่างสตรีเพศอาศัยอยู่กับภรรยาคนแรกของบุตรชาย
มหาเสนาบดีด้วยความผาสุก ทั้งสองนอนเตียงเดียวกัน รับประทานอาหารโต๊ะเดียวกัน
จนกระทั่งมณสวามินบังเกิดความรักต่อนางผู้เป็นภรรยาหลวง คำคืนวันหนึ่ง เขากล่าวต่อ
ผู้ภรรยาหลวงว่า “ข้าได้รับพรจากพระวิษณุเป็นเจ้าว่า ถ้าข้าอยากจะแปลงร่างเป็นชายในเวลา
กลางคืนข้าก็ทำได้ เพราะฉะนั้น ข้าจะแปลงกายเป็นชายให้เจ้าดูเดี๋ยวนี้” (ศักดิ์ศรี แยมน์ดดา,
2550: 147) ว่าแล้วพราหมณ์มณสวามินก็คายเม็ดยาวีเศษออกจากปาก และปรากฏกาย

เป็นมานพหนุ่มรูปงาม ด้วยกโบายอันชาญฉลาดเช่นนี้ พร้าหมณ์หนุ่มก็ได้อยู่กับภรรยาหลวงของบุตรชายมหาเสนาบดีโดยเป็นหญิงในเวลากลางวันและเป็นชายในเวลา กลางคืน

ภารตนิยาย เรื่อง *จันทราจกท* ก็ปรากฏรายละเอียดทำให้สามารถเชื่อมสัมพันธ์ไว้กับลักษณะอันเป็นทวิภาวะระหว่างความเป็นบุรุษเพศกับความเป็นสตรีเพศในตัวมนุษย์ เพียงแต่อาจนำเสนอในทำนองที่แตกต่างจาก *เวตาลปัญญาจิงคติ เรื่องที่ 15* เล็กน้อย เรื่องมีอยู่ว่า พระเจ้าแผ่นดินแห่งแคว้นนิชัทรพระนามว่าจันทราจกท และพระนางสีมันตินีเทวี ผู้เป็นพระอัครมเหสีทรงครองชีวิตอยู่ร่วมกันด้วยความผาสุก แต่เวลาผ่านไปหลายปีก็หา มีพระโอรสและพระธิดาแม้แต่พระองค์เดียวไม่ อยู่มาวันหนึ่ง มีพร้าหมณ์หนุ่มสองคน หน้าตาผ่องใสงดงาม พร้าหมณ์ผู้พี่ชื่อสุเมธ ส่วนพร้าหมณ์ผู้น้องชื่อสามวาน ได้เข้าเฝ้า ราชนัและราชินี กราบทูลว่าพวกเขาเป็นพร้าหมณ์ยากจน ขอมาพึ่งพาอาศัยพระบารมีของ พระองค์ทั้งสอง พระเจ้าจันทราจกทและพระนางสีมันตินีเทวีทรงยินดีพระทัยอย่างยิ่ง ทรงรับ พร้าหมณ์ทั้งสองคนไว้เป็นราชโอรส บังเอิญพระราชชนนีทรงมีพระประสงค์จะให้สามวาน พร้าหมณ์ผู้น้องตกแต่งเรือนกายประดุจสตรีให้พระองค์ทอดพระเนตรสักครั้งหนึ่ง ปรากฏว่า เมื่อเจ้าพนักงานภูษามาลาแต่งกายให้สามวานเป็นผู้หญิง ร่างของเขาก็เปลี่ยนแปลงไป อย่างน่าประหลาด คือ กลับกลายเป็นสตรีเพศที่แท้จริง (ศักดิ์ศรี แยมันดดา, 2547: 872)

ท่ามกลางความพิศวงงงงวยของทุกคนที่อยู่ในนั้น ก็บังเกิดกระแสเสียงอันแสน ไพเราะแว่วมาตามสายลม ว่า สรรพสิ่งเป็นไปตามพรหมลิขิต นับจากนี้จะไม่ มี “สามวาน” อีกแล้ว มีแต่ “สามวดี” ผู้ถือเพศเป็นสตรีตลอดไป “องค์พระครุโลงหส์ได้ทรงลิขิตไว้แล้ว เป็นพรหมลิขิตที่เจ้าพอใจมิใช่หรือ สามวานไม่มีอีกแล้ว นับแต่นี้ไปเจ้าคือ สามวดี จำไว้ให้ ช้ใจใจ เจ้าคือสามวดี” (ศักดิ์ศรี แยมันดดา, 2547: 872)

นอกจากนั้น ใน *พลาณภาพแห่งเทพกรรม* ยังมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับบุรุษนาม ทิเรชิวาส (Tiresias) เขาไปพบงูใหญ่สองตัวที่กำลังร่วมสังวาสอยู่ด้วยกัน จึงนำไม้เท้าวางไว้ ระหว่างงูทั้งสอง เป็นเหตุให้ทิเรชิวาสต้องดำเนินชีวิตตั้งสตรีในช่วงเวลาหลายปีก่อนที่จะ สามารถกลับสู่สภาพเป็นบุรุษอีกครั้งหนึ่ง

... วันหนึ่ง ขณะที่เรซิออสกำลังเดินผ่านเข้าไปในป่า เขาเห็น
งูใหญ่สองตัวกำลังร่วมสังวาส และเขาเอาไม้เท้าของเขาวางไว้ระหว่าง
งูใหญ่สองตัวนั้น เลยทำให้เขากลายร่างเป็นหญิง และดำเนินชีวิตดังเช่น
ผู้หญิงคนหนึ่งเป็นเวลาหลายปี หลังจากนั้น ขณะที่เรซิออสในร่างผู้หญิง
กำลังเดินตัดผ่านเข้าไปในป่า เธอก็มองเห็นงูใหญ่สองตัวกำลังร่วมสังวาสกัน
และวางไม้เท้าของเธอไว้ระหว่างงูใหญ่สองตัวนั้นอีก และทำให้กลับมา
เป็นชายดังเดิม

(โจเซฟ แคมพ์เบลล์ และ บิลล์ มอยเยอร์ส, 2551: 429)

คุรุศรียุกเตศวรอธิบายใน *อัตชีวประวัติของโยคี* ถึงสถานะอันเป็นทวิภาวะของ
มนุษย์ที่จำต้องมีการผสมอย่างกลมกลืนระหว่างส่วนที่เป็นบุรุษเพศกับส่วนที่เป็นสตรีเพศ
ให้บังเกิดความสมดุล ท่านคุรุกล่าวว่ อาตัมผู้เป็นตัวแทนของบุรุษเพศจะมีเหตุผลเป็นใหญ่
ขณะที่อิฟตัวแทนของสตรีเพศจะมีอารมณ์เป็นเจ้าเรือน มันแสดงให้เห็นถึงทวิภาวะหรือ
ชั่วตรงข้ามที่คอยค้ำจุนมนุษยโลกหรือโลกแห่งปรากฏการณ์เอาไว้

... ในอาตัมหรือบุรุษเพศจะมีเหตุผลเป็นใหญ่ ส่วนในอิฟ
หรือสตรีเพศจะมีอารมณ์เป็นเจ้าเรือน แสดงให้เห็นถึงทวิภาวะหรือชั่ว
ตรงข้ามที่คอยค้ำจุนโลกแห่งปรากฏการณ์เอาไว้ เหตุผลกับอารมณ์ย่อม
ดำรงอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขได้ตราบเท่าที่จิตของมนุษย์ยังไม่ถูกพลังขับเคลื่อน
ทางเพศตามสัญชาตญาณของสัตว์โลกล่อลวง

(ปรมห่งสา โยคานันทะ, 2554: 224)

ด้วยเหตุนี้ ลักษณะอันเป็นทวิภาวะระหว่างความเป็นบุรุษเพศกับความเป็นสตรีเพศ
ในตัวมนุษย์สรรพฐปนามะจะหลายหายไปได้ก็ต่อเมื่อพวกเขาพ้นจากมิติแห่งโลกีย์ที่ถูกร
ครอบคลุมด้วยกฎกติกาของชั่วตรงกันข้าม (ทวิภาวะ) และกลับคืนสู่ภพภูมิที่แท้ที่แท้จริง
ของตนหรือสวนอีเดนอีกครั้งหนึ่ง

... “ความรู้เรื่อง ‘ความดีและความชั่ว’ ที่ ‘งู’ ลัญญาว่า อีฟจะได้รับมา ก็คือ ประสบการณ์ในลักษณะของทวิภาวะและสิ่งตรงข้ามกัน เป็นสองขั้วที่มนุษย์ผู้ตกอยู่ภายใต้อำนาจแห่งมายาจะต้องประสบพบเจอ การจ่อมจมลงสู่ห้วงแห่งมายาเพราะใช้อารมณ์และเหตุผล ... หรือใช้ จิตสำนึกของความเป็นอีฟและอาดัม ... ไปในทางที่ผิด ก็เท่ากับว่ามนุษย์ ได้ลละสิทธิ์ที่จะได้เข้าไปอยู่ในสวนสวรรค์อันเป็นทิพย์และสมบูรณ์พร้อม ในทุกประการ มนุษย์แต่ละคนจึงมีหน้าที่ที่จะต้องกอบกู้ ‘พ่อแม่’ หรือ ธรรมชาติแห่งทวิภาวะของตนให้กลับคืนไปสู่เอกภาพความกลมกลืน หรือสวนอีเดนอีกครั้งให้จงได้”

(ปรมหังสา โยคานันทะ, 2554: 225)

รายละเอียดที่พระเป็นเจ้าทรงลักษณะเป็นทวิภาวะระหว่างชายกับหญิงนั้น ยังประจักษ์ในตอนทีแคมป์เบลล์อธิบายบทที่ 1 ของพระคัมภีร์ปฐมกาล เขาตีความว่า ณ ขณะที่พระผู้เป็นเจ้าทรงสร้างอาดัมกับอีฟออกมาพร้อมกันในภาคของชายและหญิง พระองค์เองก็ทรงเป็นผู้ที่มีทั้งลักษณะของชายและหญิงรวมอยู่ด้วยเฉกเช่นเดียวกัน

... ในบทที่ ๑ ของพระคัมภีร์ปฐมกาลนั้น พระผู้เป็นเจ้าได้ทรง สร้างอาดัมกับอีฟออกมาพร้อมกันในภาคของชายและหญิง ในภาพลักษณ์ ของพระองค์เอง ณ จุดนั้น พระองค์ทรงเป็นผู้ที่มีทั้งลักษณะของชาย และหญิงรวมอยู่ด้วยกันเป็นพระองค์แรก

(โจเซฟ แคมป์เบลล์ และ บิลล์ มอยเยอร์ส, 2551: 108)

ขณะที่คำอธิบายของแคมป์เบลล์และมอยเยอร์ส เกี่ยวกับเรื่องทีในระยะเวลาใด ระยะเวลาหนึ่งที่มนุษย์อยู่ในครรภ์ของมารดา ร่างกายของพวกเขามีโอกาสที่จะเปลี่ยนแปลง เป็นเพศใดเพศหนึ่งได้เสมอ มีความน่าสนใจ ดังนี้

... ร่างกายเป็นเช่นนั้น ผมไม่รู้วันเวลาที่แน่นอนของเรื่องทั้งหมดนี้หรอกนะ แต่ช่วงใดช่วงหนึ่งในระยะที่เป็นตัวอ่อน จะเริ่มปรากฏอย่างชัดเจนว่าเด็กคนนี้จะกลายเป็นชาย และเด็กคนนี้จะกลายเป็นหญิง ก่อนหน้านั้นมันคือร่างกายที่มีความเป็นไปได้ที่จะเปลี่ยนแปลงเป็นเพศใดเพศหนึ่ง (โจเซฟ แคมพ์เบลล์ และ บิลล์ มอยเยอร์ส, 2551 : 387 - 388)

แคมพ์เบลล์และมอยเยอร์ส ยังยกตัวอย่างภาพพิน—หยางของประเทศจีน เขากล่าวว่าในเวลาแห่งความมืดจะมีจุดที่สว่าง และในจุดที่สว่างนั้นก็มียุติธรรมอยู่ด้วย นี่คือ วิธีที่ทั้งสองสิ่งสามารถเชื่อมโยงถึงกันได้ คำอธิบายของแคมพ์เบลล์มีประโยชน์น่าสนใจ ประโยคหนึ่ง ความว่า “คุณไม่อาจเชื่อมโยงได้เลยกับสิ่งใดที่คุณไม่ได้มีส่วนร่วมในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง” (โจเซฟ แคมพ์เบลล์ และ บิลล์ มอยเยอร์ส, 2551: 388) มันทำให้ตีความได้ว่า ภายในตัวสตรีเพศต้องมีภาคส่วนของความเป็นบุรุษเพศประจำอยู่ พวกเขาจึงจะสามารถเชื่อมโยงกับปัจเจกที่เป็นชายได้ ฉะนั้นฉันก็นั่น บุรุษเพศย่อมก่อปรด้วยภาคส่วนของความเป็นสตรีเพศภายในตัวโดยธรรมชาติ อันเป็นเหตุยังให้พวกเขาสัมผัสกับบุคคลที่เป็นสตรีเพศสำเร็จผล

ที่นี่ เรามาศึกษาทฤษฎีว่าด้วยเรื่องมนุษย์มีความเป็นทวิภาวะระหว่างชายกับหญิงตามปรัชญาของกรีกกันเสียบ้าง ใน *ซิมโฟเซียม* ตอนสุนทรพจน์ของอริสโตฟานีส เขากล่าวว่าธรรมชาติดั้งเดิมของมนุษย์ไม่เหมือนกับที่กำลังเป็นอยู่ มนุษย์เคยมีสามเพศ เพศที่สามเป็นการผนวกกันระหว่างสองเพศคือเพศชายกับเพศหญิง

... เดิมมนุษย์เคยมีสามเพศ ไม่ใช่เพียงสองคือชายกับหญิงเท่านั้นนะ — แบบที่เป็นอยู่เวลานี้ มีเพศที่สามซึ่งบวกกันระหว่างสองเพศ ชื่อของมันยังคงอยู่ แต่เพศนั้นหมดไปแล้ว ในสมัยก่อนมีประเภทที่ชัดเจนที่เป็นบุคคลมีสองเพศอยู่ในตัวคนเดียว (androgynous) ไม่ใช่มีแต่ชื่อแม้ว่าเหมือนรูปศัพท์ เพศก็เช่นกันรวมเพศชายกับเพศหญิงเข้าด้วยกัน

(เพลโต, 2555 : 37 - 38)

อริสโตฟานีสกล่าวว่า รูปร่างของมนุษย์แต่ปางบรรพนั้น แต่ละบุคคลมีความบริบูรณ์พร้อม พวกเขาที่กำลังที่น่าเกรงกลัวถึงขั้นเกิดความทะยานอยากขึ้นไปประลองยุทธ์กับเทพเจ้า ซูสและคณาเทพเจ้าจึงประชุมกัน ทรงเห็นว่าไม่ควรปล่อยให้มนุษย์กระทำการอันโอหังเช่นนั้นต่อไป ซูสจึงตัดสินใจผ่ามนุษย์ออกเป็นสองส่วน เพราะจะทำให้พวกเขาอ่อนกำลังลง ขณะเดียวกันชาติพันธุ์มนุษย์ก็ยังสามารถสืบสานกันอยู่ต่อไปเป็นนิตย์ อริสโตฟานีสวิเคราะห์ว่า การที่แก่นสารของชีวิตมนุษย์ถูกแยกออกเป็นสอง แต่ละครึ่งก็ย่อมจะรู้สึกถึงความขาดหายไปของอีกส่วนหนึ่ง พวกเขาพยายามเสาะหาส่วนที่ขาดหายไปนั้น และมีความโหยหาที่จะแนบชิดกัน นี่เป็นเหตุอธิบายว่าทำไมมนุษย์จึงปรารถนาหาความรักกันอยู่ตลอดเวลา

... ก็ส่วนที่เป็นแก่นสารของชีวิตของเขาเหล่านั้นนั้นแหละที่ถูกแยกออกเป็นสอง เพราะฉะนั้น แต่ละครึ่งย่อมรู้สึกถึงความขาดหายไปของอีกส่วนหนึ่ง และพยายามที่จะไปอยู่ด้วย เขาเหล่านั้นอ้าแขนรับอีกครึ่งหนึ่งและโอบกอดไว้ และมีความโหยหาที่จะแนบชิดกัน

(เพลโต, 2555: 40)

การวิเคราะห์ข้อมูลข้างต้นช่วยให้ข้อความที่มีอยู่ใน *The Hermetica อมตธรรมนำโลก* มีความกระจ่างชัดมากขึ้น กล่าวคือ ชาวอียิปต์โบราณมองว่าความรักที่ยังให้เกิดเพศสัมพันธ์ระหว่างชายกับหญิงเป็นความผูกพันอันศักดิ์สิทธิ์ เพราะเป็นไปตามพระประสงค์ของพระมหาเทพในการสืบต่อสายพันธุ์ วิธีที่เชื่อมโยงชายและหญิงให้เป็นหนึ่งเดียวยังก่อบังเกิดปรากฏการณ์อัศจรรย์ คือ สองธรรมชาติซึ่งมีลักษณะตรงกันข้ามได้สอดผสมเข้ากันอย่างกลมกลืน โดยหญิงรับเอาพลังจากความเข้มแข็งของชาย ขณะเดียวกันชายก็ได้ผ่อนคลายในความเชื่อซ้าของหญิง (ทิโมธี ฟรีด และ ปีเตอร์ แกดดี, 2551: 58)

เช่นเดียวกับที่แคมป์เบลล์และมอยเยอร์สเห็นสอดคล้องกันเรื่องบ่อเกิดของความรู้สึกโหยหาที่ชายและหญิงมีต่อกัน มอยเยอร์สกล่าวว่า นับเป็นระยะเวลาอันยาวนานในสังคมบรรพกาลที่ผู้หญิงในเทพกรณัมเป็นภาพที่มีบทบาทสำคัญ หลังจากนั้นจึงเกิดภาพชายที่ดูดีและขึ้นชอบสงครามตามมา แต่เพียงช่วงเวลาไม่นานก็เริ่มปรากฏกรณัมที่ผู้หญิงแสดงบทบาทในการเป็นพระผู้สร้างและผู้ฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ เรื่องนี้บ่งบอกบางสิ่ง

บางอย่างเกี่ยวกับความรู้สึกโหยหาอันเป็นพื้นฐานที่ชายและหญิงมีต่อกัน (โจเซฟ แคมพ์เบลล์ และบิลล์ มอยเยอร์ส, 2551: 385)

กล่าวโดยสรุป คือ บุคคลชนสรรพบุรุษนามมีทั้งความเป็นบุรุษเพศและความเป็นสตรีเพศผสมกันอยู่ในตัวโดยธรรมชาติ เป็นเหตุอธิบายว่าทำไมปัจเจกบุคคลที่เป็นบุรุษเพศ และปัจเจกบุคคลที่เป็นสตรีเพศจึงสามารถเชื่อมสัมพันธ์กันได้ การเข้าใจธรรมชาติที่เป็นทวิภาวะของมนุษย์ทำให้ทราบด้วยว่า เพราะเหตุใดมนุษย์จึงมีความรู้สึกโหยหาต่อเพศตรงกันข้ามมาเป็นนิตยะ

บทส่งท้าย

ทวิภาวะในลักษณะคู่ตรงข้ามเป็นกติกากาที่ประดุงสากลโลกแต่ศึกดาบรรพ์ ยังให้สรรพสิ่งต้องอยู่ภายใต้กฎของขั้วที่แตกต่างในลักษณะของความขัดแย้งที่ผสมผสาน ทั้งนี้ประจักษ์ได้จากความเป็นทวิภาคของพระกามเทพ ซึ่งถึงแม้จะไร้พระวรกายแต่กลับมีพลังอำนาจที่น่าเกรงขาม หรือในกรณีที่มีมนุษย์ชนมีความเป็นทวิภาวะอยู่ในตัวโดยธรรมชาติ ทั้งเรื่องสภาวะกึ่งเทพกึ่งสัตว์ และเรื่องที่มีการผสมผสานอย่างกลมกลืนระหว่างความเป็นบุรุษเพศกับความเป็นสตรีเพศภายในบุคคลคนเดียวกัน

นอกเหนือจากสามกรณีศึกษาดังกล่าวข้างต้น ทวิภาวะยังปรากฏในรูปแบบอื่น ๆ อีกมาก เช่น เป็นความขัดแย้งระหว่างรูปลักษณ์ภายนอกกับสติปัญญาที่เป็นประสบการณ์ด้านใน ไสคราติสแห่งประเทศกรีกและบังทองในยุคสามก๊กของประเทศจีนเป็นตัวอย่างที่น่าสนใจ ถึงแม้ไสคราติสจะขึ้นชื่อลือนามทั่วปฐพีโลกในเรื่องการใช้ตรรกที่ยอดเยี่ยมตลอดจนสติปัญญาเฉียบคมในการพิเคราะห์สรรพประเด็น แต่ก็เป็นเรื่องปฏิเสธไม่ได้เช่นกันว่า ไสคราติสเป็นบุรุษหน้าตาซีเห่รแทบถึงขั้นชวนผวา (เพลโต, 2551, คำนำ: 8) ส่วนบังทองเป็นคนเก่งกาจมากความสามารถจนนักปราชญ์ในยุคสามก๊กเปรียบเทียบกับขงเบ้งว่า ถ้าหากเจ้าเหนือหัวพระองค์ใดได้รับความช่วยเหลือจากขงเบ้งหรือบังทองงานใหญ่ย่อมสำเร็จลุล่วงด้วยดี (Brewitt Taylor, 2005 : 338) กระนั้นคุณสมบัติดังกล่าวถูกแฝงซ่อนอยู่ในรูปร่างหน้าตาที่ซีริ้วซีเห่ร เมื่อบังทองเข้าเฝ้าพระเจ้าซุนกวน พระองค์ทรงบังเกิดความไม่พอพระทัยในรูปลักษณ์ภายนอกของเขาอย่างมาก เป็นเหตุให้บังทองตัดสินใจละออกจากก๊กของพระเจ้าซุนกวนเพื่อไปรับใช้พระเจ้าเล่าปี่แทน (Brewitt Taylor, 2005 : 522)

ท่ามกลางบรรยากาศวัฒนธรรมตะวันตก เราพบกลิ่นอายของทวิภาวะในฐานะ เป็นกรอบการสร้างตัวละครเอกในนิทานพื้นบ้านที่มีชื่อเสียงโด่งดังทั่วโลกหลายเรื่อง ไม่ว่าจะเป็น *The White Duck* ของประเทศรัสเซีย หรือ *The Frog Prince* ของประเทศ เยอรมัน ใน *The White Duck* เจ้าหญิงผู้สูงศักดิ์และทรงสิริโสภาคถูกแม่มดร้าย เวทมนตร์จนกลายเป็นเป็ดอ่อนแอตัวหนึ่ง ส่วนใน *The Frog Prince* เจ้าชายผู้สง่าผ่าเผย ก็ต้องเคราะห์กรรมถูกแปลงร่างกลายเป็นกบที่ทั้งขี้เหร่และน่ารังเกียจในสายตาหลายต่อหลายคน

อนุภาคที่ตัวละครเอกมีรูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์ สวนทางกับจิตใจบริสุทธิ์ ผุดผ่องและสติปัญญาของพวกเขาพบในนิทานพื้นบ้านไทยภาคเหนือหลายเรื่อง เช่น *จ๊กก่าขางคำ* จากสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 3 (สนั่น ธรรมธิ, 2542: 1450) และ *เต่าน้อยของคำ* จาก สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 5 (บำรุง บารมี, 2542: 2572 - 2573) ฯลฯ นิทานพื้นบ้านทั้งสองเรื่องบอกเล่าอดีตชาติของพระพุทธเจ้า พระองค์ ทรงถือกำเนิดในรูปร่างมนุษย์ที่เป็นกิ้งก่าและเต่า แต่ทว่าทรงครอบครองพลังอำนาจและความสามารถพิเศษเหนือธรรมดา ภายหลังกิ้งก่าและเต่าต่างได้สมรสกับสตรีสิริโฉมงดงามที่เป็นธิดาของเจ้าเมือง จากนั้นพระโพธิสัตว์ทรงถอดรูปร่างมนุษย์ออก และกลายเป็นมานพหนุ่มที่สง่าผ่าเผย

จะเห็นได้ว่า ทวิภาวะอันมีลักษณะความขัดแย้งที่ผสมผสานปรากฏในมนุษย์โลก มาเนิ่นนาน กับทั้งสำแดงออกในรูปลักษณ์ที่หลากหลาย การที่มนุษย์ตระหนักว่า ในเมื่อ มีแข็งแรงก็ต้องมีเจ็บไข้ มีทุกข์ก็ต้องมีสุข มีได้ก็ต้องมีเสีย ฯลฯ ย่อมจะช่วยให้พวกเขา ดำเนินชีวิตไปอย่างมีสติ และรู้จักวางเฉยกับปรากฏการณ์โดยรอบ เยี่ยงที่แอลดัส ฮักสลีย์ กล่าวไว้ใน *ปรัชญาอมตะ* ว่า “บางที นี่คือตะบะที่ยากยิ่งที่สุด — ในอันที่จะบรรลุ ‘ความวางเฉย อันศักดิ์สิทธิ์’ เมื่อประสบกับความสำเร็จหรือความผิดหวังทางโลก ทั้ง ๆ ที่เราได้ลงแรง ไปอย่างดีที่สุด ถ้ามันมีชัยชนะ เอาละ เป็นเรื่องใช้ได้และดี แต่ถ้าเกิดพ่ายแพ้ มันก็ต้องใช้ได้ และดีอีกนั่นแหละ” (แอลดัส ฮักสลีย์, 2556: 221)

เอกสารอ้างอิง

- โจเซฟ แคมพ์เบลล์ และบิลล์ มอยเยอร์ส. (2551). **พลาณภาพแห่งเทพปรณัม (The Power of Myth)** (พิมพ์ครั้งที่ 2). แปลโดย บารนี บุญทรง. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ทิโมธี ฟริค และ ปีเตอร์ แกนต์. (2551). **อมตธรรมนำโลก (The Hermetica)** แปลโดย กิ่งแก้ว อุตถากร. นนทบุรี: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- น.ม.ส. (พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์). (2543). **นิทานเวตาล**. กรุงเทพฯ: บางกอกบู๊ค.
- บารนี บุญทรง. (2552). **ชีวิตและคุณูปการของโจเซฟ แคมพ์เบลล์ต่อการศึกษาเทพปรณัม**. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- บำรุง บารมี. (2542). **แต่น้อยของคำ**. ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่มที่ 5. หน้า 2572 - 2573. กรุงเทพฯ: สยามเพรส แมเนจเม้นท์.
- ปรหมังสา โยคานันทะ. (2554). **อัตชีวประวัติของโยคี**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- เพลโต. (2523). **โสกราตีส (Socrates)**. แปลโดย ส.ศิริรักษ์. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- _____. (2550). **วันสุดท้ายของโสกราตีส (The last days of Socrates)**. แปลโดย กิ่งแก้ว อุตถากร. นนทบุรี: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- _____. (2555). **ซิมโพเซียม (Symposium)**. แปลโดย กิ่งแก้ว อุตถากร. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.
- ศักดิ์ศรี แย้มนัตดา. (2547). **ภารตนิยาย**. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- _____. (2550). **เวตาลปัญญาวิงศติ**. กรุงเทพฯ: แมคค่าผาง.
- สนั่น ธรรมธิ. (2542). **จักกัฆางคำ**. ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่มที่ 3. หน้า 1450. กรุงเทพฯ: สยามเพรส แมเนจเม้นท์.

- สวามี ประภาวณันทะ และเฟรดเดอริก แมนเชสเตอร์. (2553). **อุปนิษัถ คัมภีร์เพื่อความสงบศานติ ปัญญาญาณของพระมุนีฮินดู (Upanishads)**. แปลโดย กิ่งแก้ว อุตถากร. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- เสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป. (2551). **ทีโตปเทศ** (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: ศยาม.
- _____. (2552). **กามนิต - วาสถูฐี** (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: ศยาม.
- แอลดีส ฮักสลีย์. (2556). **ปรัชญาอมตะ (The Perennial Philosophy)**. แปลโดย กิ่งแก้ว อุตถากร. กรุงเทพฯ: อมรินทร์บุ๊กเซ็นเตอร์.
- Brewitt Taylor. (2005a). **The Romance of Three Kingdoms (Volume I)**. USA: Silk Pagoda.
- _____. (2005b). **The Romance of Three Kingdoms (Volume II)**. USA: Sik Pagoda.